T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İNTERNET VE TÜTÜN BAĞIMLILIĞINI ÖNLEMEDE 'TÜRKİYE BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİMİ'NİN İLKOKUL 3. VE 4. SINIF ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

GÜL YILMIŞ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ELVAN MELEK ERTÜRK

EDİRNE 2019

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İNSAN VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gül Yılmaz tarafından hazırlanan İnternet ve Tatlı Bağımlılığını Önlemede Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimin İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 19-6 maddeleri uyarınca 12.06.2019 günü saat 13.00 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *Kabul edilmesine **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç. Dr. A. Emre Doğtaşoğlu	Kabul	[signature]
Dr. Öğr. Üye. Aslı Zıyak	Kabul	[signature]
Dr. Öğr. Üye Elvan M. ERTERİK (Danışman)	Kabul	[signature]

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10262343
Yazar Adı / Soyadı	GÜL YILMIŞ
T.C.Kimlik No	24154621768
Telefon	5352758365
E-Posta	gulyilmis@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	İnternet ve Tütün Bağımlılığını Önlemede Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi'nin İlkokul 3. ve 4. sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi
Tezin Tercümesi	The effect on 3rd and 4th-grade primary school students of Turkish Fighting Against Addiction Education in preventing internet and tobacco addiction.
Konu	Psikoloji = Psychology ; Eğitim ve Öğretim = Education and Training
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İnsan ve Toplum Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2019
Sayfa	103
Tez Danışmanları	DR. ÖĞR. ÜYESİ ELVAN MELEK ERTÜRK
Dizin Terimleri	Teknolojik bağımlılık=Technological dependence
Önerilen Dizin Terimleri	İnternet Bağımlılığı, Tütün Bağımlılığı, Bağımlılığı Önleme

02.07.2019

İmza:.....

Tezin Adı: İnternet ve Tütün Bağımlılığını Önlemede 'Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi'nin İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi

Hazırlayan: Gül YILMIŞ

ÖZET

Bağımlılıkla mücadelede en etkili yöntem bağımlılığın ortaya çıkmadan önlenmesidir. Bu amaca hizmet etmek üzere ülkemizde Yeşilay Cemiyeti bünyesinde Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) eğitim programı oluşturulmuştur. Sigara, tütün, teknoloji, madde bağımlılığı ve sağlıklı yaşam modülleri hazırlanmış ve yaş gruplarına göre bir planlama yapılmıştır. Araştırmada yer alan İlkokul 3. ve 4. sınıf yaş grubu modüllerinde bağımlılık başlığında yer alan iki modül vardır. Bunlar Tütün Bağımlılığı ve Teknoloji Bağımlılığı modülleridir. Eğitim içeriğinde amaç, bilinçlendirmek ve farkındalık arttırmaktır.

Bu araştırmada, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele eğitiminin, internet ve tütün bağımlılığını önlemede bilgi düzeyinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma grubunu, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde yer alan iki devlet ilkokulunda 3. ve 4. sınıfta eğitim gören 731 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri TBM eğitiminin sahada etkililiğini belirlemek için hazırlanmış ön test ve son testler ile elde edilmiştir. Analizler sonucunda Tütün Bağımlılığı ve Teknoloji Bağımlılığı eğitim modüllerinin etkili olduğu kabul edilmiştir.

Araştırmada t test ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin eğitim aldıktan bir ay sonra yapılan son test toplam puanlarında artış olduğu görülmüştür. Okula, aile ekonomik durumuna, anne ve baba eğitim durumuna göre anket maddelerine verilen cevapların istatistiksel olarak farklılaştığı ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnternet Bağımlılığı, Tütün Bağımlılığı, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi

Thesis Name: The effect on 3rd and 4th-grade primary school students of Turkish Fighting Against Addiction Education in preventing internet and tobacco addiction.
Prepared by: Gül YILMIŞ

ABSTRACT

The most effective method in fighting against addiction is to prevent before it occurs. With the aim of carrying out this method, Turkish Fighting Against Addiction Education Programme has been organised within the scope of Turkish Green Crescent (YEŞİLAY). Cigarette, tobacco, technology, drug addiction and healthy life modules have been formed and planned by age groups. In this study, there are two modules examined within the age groups for 3rd and 4th-grade primary school students under the topic of addiction. These modules are Tobacco Addiction and Technology Addiction. The aim of the educations is to raise consciousness and awareness.

In this study, the aim is to determine the effectiveness of Turkish Fighting Against Addiction Education at knowledge level on preventing internet and tobacco addiction. The study group consists of 731 active 3rd and 4th-grade students in two state primary schools of Ministry of National Education. Research data have been obtained by pre-test and post-test which are prepared for determining the effectiveness of Turkish Fighting Against Addiction Education in the field. As a result of the analysis, it has been approved that Tobacco Addiction and Technology Addiction Educations are effective.

In the study, t test and one-way analysis of variance have been used. In the research result, an increase has been observed in total post-test scores of the students after one-month they have been trained. The study shows that the answers given for the survey items become statistically different in terms of schools, economic level and the educational background of parents.

Key words: Internet Addiction, Tobacco Addiction, Turkish Fighting Against Addiction Education

ÖNSÖZ

Çalışmamın her aşamasında beni destekleyen, motivasyonumun her düşüşünde beni motive eden ve sürece en olumlu noktalardan bakmamı sağlayan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elvan Melek Ertürk'e çok teşekkür ederim.

Beni bugünlerime getiren ve attığım her adımda destekçim olan annem Kadriye YILMIŞ'a, büyük bir özlem duyduğum, bugünlerimi göremeyen ama görseydi gurur duyacağına emin olduğum merhum babam Kenan YILMIŞ'a çok teşekkür ederim.

Eğitim verme ve anket uygulama konusunda bana destek olan meslektaşlarıma, eğitim sürecinde eğitim iznim için destekçi olan okul idarecilerime destekleri için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ……..……..……i

ABSTRACT ……..……..…ii

ÖNSÖZ …….....iii

İÇİNDEKİLER ……..……iv

TABLOLAR LİSTESİ ……..……vi

KISALTMALAR ……viii

1. GİRİŞ ……..……..……1

2. GELİŞİM VE GELİŞİMİ AÇIKLAYAN KURAMLAR ..……..…..……4

2.1. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar …….....4

2.2. Gelişimi Açıklayan Kuramlar ……..……6

2.2.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı ……..……6

2.2.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı ……..……..……9

2.2.3. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı ……...12

3. BAĞIMLILIK ……..……15

3.1. Bağımlılık ve Bağımlılıkla İlgili Temel Kavramlar ……..……15

3.2. Bağımlılık Türleri ……..……17

3.3. İnternet Bağımlılığı ……18

3.4. Tütün Bağımlılığı ……26

4. TÜRKİYE BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİMİ ……35

4.1. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi ve Eğitimin Arka Planı ve Gerekçeleri ……35

4.2. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi Kazanımları ……38

5. YÖNTEM ……...40

5.1. Araştırmanın Model ……...40

5.2. Çalışma Grubu ……40

5.3. Veri Toplama Araçları ……41

5.3.1. Genel Bilgi Formu ……41

5.3.2. Temiz Hava Ön test ve Son Testler ……43

5.3.3. Zararsız Teknoloji Ön test ve Son Testler ……..44

5.4. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması ……..……..45

5.5. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması ……45

6. BULGULAR ……47

6.1. Temiz Hava Testleri Arasındaki Farkların İncelenmesi ……..……47

6.2. Zararsız Teknoloji Testleri Arasındaki Farkların İncelenmesi ……..…….48

6.3. Testlerden Alınan Puan ile Cinsiyet İlişkisinin İncelenmesi ……..……50

6.4. Testlerden Alınan Puanlar ile Okullar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi ……51

6.5. Testlerden Alınan Puanlar ile Katılımcıların Aile Ekonomik Durumu İlişkisinin İncelenmesi ……54

6.6. Testlerden Alınan Puanlar ile Anne Eğitim Durumu İlişkisinin İncelenmesi …57

6.7. Testlerden Alınan Puanlar ile Baba Eğitim Durumu İlişkisinin İncelenmesi ……..…61

7. TARTIŞMA VE ÖNERİLER ……67

8. SONUÇ ……77

KAYNAKÇA ……..……79

EKLER ……87

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Aile AED, Anne ve Baba Eğitim Durumları Frekans ve Yüzde Dağılımları ……..…… 41

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okullara Göre Cinsiyet, Aile AED, Anne ve Baba Eğitim Durumları Frekans ve Yüzde Dağılımları…….42

Tablo 3. TH Ön Test ve TH Son Test1 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……43

Tablo 4. TH Faktör Analizi Sonuçları ……45

Tablo 5. ZT Faktör Analizi Sonuçları ……47

Tablo 6. TH Ön Test ve TH Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları …….48

Tablo 7. TH Son Test1 ve TH Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ...…….…48

Tablo 8. ZT Ön Test ve ZT Son Test1 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……49

Tablo 9. ZT Ön Test ve ZT Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……49

Tablo 10. ZT Son Test1 ve ZT Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……50

Tablo 11. TH Ön Test Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..51

Tablo 12. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..52

Tablo 13. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..……..…..52

Tablo 14. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..……53
Tablo 15. ZT Son Test1 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..……...53
Tablo 16. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları ……..……..54
Tablo 17. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……55
Tablo 18. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……56
Tablo 19. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..57
Tablo 20. TH Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……58
Tablo 21. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……59
Tablo 22. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……60
Tablo 23. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..……..61
Tablo 24. TH Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..62
Tablo 25. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……62
Tablo 26. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..……63
Tablo 27. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..……64
Tablo 28. ZT Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu

Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……...……..……65
Tablo 29. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu
Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları ……..……..……..66

KISATMALAR

α : Crobach Alfa Katsayısı

AED: Ailenin Ekonomik Durumu

Akt: Aktaran

Ark: Arkadaşları

F: Varyans Değeri

f: Frekans Değeri

d: Etki Büyüklüğü

df: Serbestlik Derecesi

KMO: Kaiser-Meyer-Olkin

MPOWER: M: monitoring (tütün kullanımını ve önleme politikalarını izleme), P: protect (kişilerin pasif içicilikten etkilenmesini önlemek), O: offer (sigarayı bırakmak isteyenlere yardım etmek), W: warn (kişilerin sigaranın zararlarına karşı uyarmak), E: enforce (tütün reklam, sponsor ve tanıtımlarıyla ilgili yasakların uygulanması), R: raise (tütüne uygulanan vergilerin arttırılması)

N: Katılımcı Sayısı

p: Anlamlılık Değeri

ss: Standart Sapma

TBM: Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (Eğitimin resmi belgelerdeki kısaltmasıdır.)

TH: Temiz Hava

TÜİK: Türkiye İsatatistik Kurumu

ZT: Zararsız Teknoloji

$\bar{x}$: Aritmetik Ortalama

1. GİRİŞ

Bağımlılık, tedavisi olan bir sorundur ve aniden ortaya çıkmaz. Bağımlılık belirli bir süreçtir ve yavaş yavaş ilerler. Bağımlı olan kişi, süreç içinde bağımlı olduğunun çoğu zaman farkında değildir. Kişi, bağımlılığın olumsuz sonuçlarıyla karşılaştığı zaman bağımlı olduğunun farkına varmaktadır (Gövebakan ve Duyan, 2015). Bağımlılık, toplumu etkileyen bir sorundur. Sağlıklı bir toplum için yapılması gerekenler içerisinde bağımlılıkla mücadele yer alır. Bağımlılıkla mücadelede en etkili yöntem önleyici çalışmalardır. Bu çalışmanın amacı, bağımlılığı önleyebilme amacıyla bilinçlendirmenin hedeflendiği Türkiye Bağımlılıkla Mücadele (TBM) eğitiminin öğrenme düzeyinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koyabilmektir. TBM eğitiminin bilgi düzeyinde ne gibi değişimler meydana getirdiği ve bu değişimleri etkileyebilecek unsurlar olan okul, cinsiyet, AED, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumunun test puanlarına etkisi incelenmiştir. Araştırmanın amacı eğitim öncesi uygulanan ön test ve eğitim sonrasında uygulanan son testler ile eğitimin etkili olup olmadığını ortaya koymaktır.

TBM eğitimi, bağımlılık oluştuktan sonra bağımlılığın tedavi edilme sürecinin zor ve tedavinin başarısız olma ihtimalinin yüksek olmasından dolayı; bağımlılık oluşmadan insanları bilinçlendirmek ve daha sağlıklı bir yaşamın varlığını göstermek amacıyla Yeşilay tarafından oluşturulmuştur. Bu çalışmada; içerik olarak bilinçlendirmeyi ve farkındalık arttırmayı amaçlayan eğitimin, amacına ne kadar hizmet ettiğini anlayabilmek için, ilkokul düzeyinde bulunan bağımlılık konulu iki modül olan Tütün bağımlılığı ve Teknoloji bağımlılığı modülleri seçilmiştir. Öncelikli olarak ön testler ile çocukların var olan bilgi düzeyleri ölçülmüştür. Sonrasında Tütün Bağımlılığı ve Teknoloji Bağımlılığı modüllerinin eğitimleri verilerek, internet ve tütün bağımlılığından korunma konusunda çocukların yeni öğrendikleri bilgiler son test1 ile ölçülmüştür. Eğitimden üç ay sonra yapılan son test2 ile eğitimdeki bilgilerin kalıcılığı belirlenmeye çalışılmıştır. Eğitimler TBM uygulayıcısı üç rehber öğretmen tarafından, aldıkları uygulayıcı eğitimine göre verilmiştir.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde, ilişkili örneklemler için t testi, ilişkisiz örneklemler için t testi ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin eğitim aldıktan bir ay sonra yapılan son test toplam puanlarında artış olduğu görülmüştür. Okula, aile ekonomik durumuna, anne ve baba eğitim durumuna göre anket maddelerine verilen cevapların istatistiksel olarak farklılaştığı ortaya koyulmuştur. Cinsiyetler arasında herhangi bir fark gözlenmemiştir.

Araştırma kapsamında toplanan veriler için sorulan soruların katılımcılar tarafından içtenlikle ve nesnel olarak yanıtladıkları varsayılmıştır. Araştırma örnekleminin, evreni gerekli sınırlar içerisinde temsil ettiği varsayılmıştır. Bu araştırma Tekirdağ'ın Çerkezköy ilçesinde yer alan Mevlana İlkokulu ve Atatürk İlkokulu'nda 2017-2018 eğitim-öğretim yılında, 3. ve 4. sınıfta eğitim görmekte olan öğrencilerden toplanan verilerle sınırlıdır. Araştırmada bireylere dair bilgiler "Genel Bilgi Formu" ile, ölçülmek istenen öğrenme düzeyi ise anketlerde yer alan sorularla sınırlıdır.

Araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen hipotezler aşağıda sıralanmaktadır:

Türkiye Bağımlılıkla Mücadele eğitimi etkili bir eğitim programıdır.

TBM eğitimi sonrasında yapılan son test1'den iki ay sonrasında son test2'de puanlarda düşme olacaktır.

Çalışma yapılan okullar arasında, öğrencilerin aldıkları puanlar açısından farklılaşma vardır.

Testlerden alınan puanlar cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

AED arttıkça TH testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

AED arttıkça ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

Anne eğitim durumu yükseldikçe TH testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

Anne eğitim durumu yükseldikçe ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

Baba eğitim durumu yükseldikçe TH testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

Baba eğitim durumu yükseldikçe ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır.

Çocukların hangi gelişim aşamasında olduğu, eğitim modüllerini öğrenebilme düzeylerini etkilemektedir. Aynı zamanda çocukların gelişim özelliklerine göre eğitim verilmek istendiği için TBM eğitimi modüllere ayrılmış ve her kademede modül içerikleri çocukların anlayabileceği düzeyde değiştirilmiştir. Daha anlaşılır olması açısından gelişim ve gelişim kuramlarına değinilecektir.

2. GELİŞİM VE GELİŞİMİ AÇIKLAYAN KURAMLAR

Bu bölümde, öncelikle gelişim ve gelişimle ilgili temel kavramlar açıklanmıştır. Çalışmada yer alan öğrencilerin gelişim özelliklerini açıklamak için Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı, Jean Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı ve Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı'na değinilmiştir.

2.1. Gelişimle İlgili Temel Kavramlar

Gelişim kavram olarak; döllenmeden itibaren başlar ve beden, zihin, dil, sosyal ve duygusal yönlerden belirli koşulları olan en son aşamaya ulaşıncaya kadar sürekli ilerleme kaydeden değişimi ifade eder. Gelişim sürecinin unsurları olan büyüme, olgunlaşma ve öğrenme; insanın yaşantıları sonucunda gözlemlenebilen niceliksel ve niteliksel değişikliklerdir. Büyüme, bedende gerçekleşen nicel (kilo alma, boy artışı vb.) değişiklikleri içermektedir (Yavuzer, 2011). Büyüme, tek başına bir gelişim göstergesi değildir. İnsan, belirli evreler içerisinde gelişimini devam ettirir. Bu evreler, ileriye doğru ve katlanarak ilerleme gösterdiği için gelişim kavramıyla ifade edilir. İnsan doğduğu andan itibaren, belirli evrelerde hızlı belirli evrelerde yavaş olmak üzere büyümesini sürdürür.

Büyüme, hareketler ya da davranışların gelişimi için de tek başına yeterli değildir. Bu yüzden büyümeye, olgunlaşmanın eşlik etmesi gerekir. Davranışların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olgunluk düzeyleri vardır. Bu olgunluk düzeyleri, gelişimin diğer bir unsuru olan olgunlaşmanın konusudur. Olgunlaşma; emeklemekten yürümeye doğru, düzgün bir sıra içinde ilerleyen değişimlerin yer aldığı biyolojik sürece karşılık gelmektedir (Morris, 2002). Büyüme insanın vücudunda gerçekleşen fiziksel değişimlerken, olgunlaşma insan vücudundaki organların kendinden beklenen işlevleri yerine getirecek düzeye gelmesidir. Olgunlaşma zamanla gerçekleşir.

Gelişim unsurlarından üçüncüsü öğrenmedir. Öğrenme, canlıların değişen çevresel koşullara uyum sağlama gücüdür. Öğrenme, davranışlarda göreli olarak kalıcı değişimlere neden olan deneyimlerdir (Senemoğlu, 2005; Alıcı, 2012: 7-10). Fiziksel gelişimi yaşına uygun şekilde ilerleyen, yeterli olgunluk seviyesine gelmiş

bir çocuk, öğrenmeye hazır durumdadır. Ancak burada öğrenmeyi sağlayıcı ya da engelleyici etkiye sahip olan, gelişimin bir diğer temel kavramı olan "hazır bulunuşluk" devreye girer. Hazır bulunuşluk, yeni öğrenme için bireyin önceden sahip olması gereken özellikleri ifade eder. Yeni öğrenilecek davranış ya da bilgiye zemin hazırlayacak alt öğrenmeler gerçekleşmiş ise öğrenme daha kolay olabilecektir.

Gelişimle ilgili bir diğer kavram gelişim görevleri kavramıdır. Her gelişim döneminde kendine özgü gelişim görevleri vardır. Büyüme ve olgunlaşmanın doğal bir sonucu olarak çocuğun yapmasını beklediğimiz beceriler, gelişim görevleridir. Gelişim görevlerinin döneminde yerine getirilmesiyle ilgili olarak "kritik evre" kavramı ortaya çıkar. İnsanın, belirli evrelerde belirli becerileri kazanması gerekir. Eğitimi alacak olan öğrenciler, eğitimi alacak olgunlukta, hazır bulunuşluk düzeyleri eğitim içeriğini alabilecek düzeyde ve kritik evrelerde kazanması gereken becerileri kazanmış durumda iseler eğitim içeriğini daha iyi öğrenebileceklerdir.

Gelişimin, dört alanı bulunmaktadır. Bunlar; dil gelişimi, fiziksel ve psikomotor gelişim, ahlak gelişimi ve kişilik gelişimidir. Bu alanlar bir bütün olarak ve birbiriyle eş zamanlı olarak ilerleme göstermektedirler. Dil gelişimi, çocuğun içerisinde bulunduğu çevrenin konuştuğu dili tam anlamıyla anlayıncaya ve konuşuncaya kadar geçirdiği evreleri kapsar. Fiziksel gelişim, boy, kilo ve beyin gelişimi gibi kişinin fizyolojik olarak gösterdiği gelişmelerdir. Psikomotor gelişim de yürüme, dengede durma veya zıplama gibi yeteneklerin gelişmesidir (Morris, 2002). Önce kaba motor becerileri gelişirken, sonrasında daha hassas davranışları yapmayı sağlayan ince motor beceriler gelişir. Ahlak gelişimi, toplumsal kuralların ve ahlaki değerlerin içselleştirilmesi süreci ile alakalı gelişim alanıdır. Son olarak, kişilik gelişimi ele alınabilir. İnsanın, kendisini başkalarından ayıran, doğuştan getirdiği özellikler ile doğumundan sonra çeşitli etkenlerin de dahil olmasıyla oluşturduğu özellikler, kişiliğini oluşturur. Kişilik gelişimi de, kişiliğin oluşmasındaki etkenleri, evreleri inceler ve bunlara açıklamalar getirmeye çalışır (Özdemir, Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012).

Kişinin gelişimi, sadece biyolojik ya da sadece çevresel faktörlerden etkilenmez. Gelişim, her iki unsurun karşılıklı etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bağımlılık ise gelişim sürecinde hem biyolojik altyapıdan hem de aile, arkadaş grupları gibi çevresel faktörlerden etkilenebilmektedir.

Ergenlik döneminde yer alan çocukların gerek yasal, gerekse yasal olmayan maddeler ile tanışma riski diğer yaş gruplarına göre daha fazladır. Bu yüzden, bağımlılığın oluşmadan önce önlenmesi amacıyla yapılacak önleyici çalışmaların bu yaş grubu öncesinde başlaması gerekmektedir. TBM Eğitimi, okul öncesinden başlayarak liseye kadar her eğitim kademesini, yetişkinleri ve anne babaları kapsayan, önleyici bir eğitim programıdır. Eğitim, bağımlılık ortaya çıkmadan önceki yaş grupları olan okul öncesi ve ilkokul modülleri ile önleyicilik amacına hizmet etmeyi hedeflemektedir. Eğitimin modüllere ayrılması ve eğitim kademelerine göre içeriğinin değişmesi gelişimsel bir bakış açısıyla oluşturulduğunu göstermektedir.

2.2.Gelişimi Açıklayan Kuramlar

İnsan gelişimini açıklamaya çalışan ilk araştırmacılardan pek çoğu, yaşamın ilk yıllarına odaklanmıştır. Bu araştırmacılar, yetişkinliğe kadar sürekli bir ilerleme ve gelişme yaşanırken, yetişkinlikten sonra gerilemenin başladığı düşüncesini savunmuşlardır. Günümüzde, gelişimsel bakış açısı uzun bir evredeki değişimi içerir ve geçmiş yaşantıların bireyin şimdiki ve gelecekteki tepkilerine ve yeteneklerine etkisini vurgular (Gander ve Gardiner, 2010).

Kuramlar, olguların düzenlenmesi ve yoğunlaştırılmasında açıklayıcı bir rol oynarlar. Ayrıca kuramların bir diğer işlevi gelecekte yaşanabilecek olayları tahmin edebilme olanağı vermesidir (Onur, 2011). Gelişimi tek başına, tüm ayrıntılarıyla açıklayabilen bir kuram henüz ortaya koyulmamıştır (Özdemir, Özdemir, Kadak ve Nasıroğlu, 2012). Her araştırmacı, kendi sorusunu sormuş ve kendi bakış açısından gelişimi açıklama çabasına girmiştir. Bundan dolayı, bu çalışmada çok yönlü bir gelişimsel bakış açısı için en temel kuramlar olan Erik H. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na, Jean Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'na ve Albert Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı'na değinilecektir.

2.2.1. Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı

Erik H. Erikson, insanın psikososyal evreler içinde gelişimini devam ettirdiğini ileri sürmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011). Bireyin kişilik gelişiminin, sadece yaşamının ilk yıllarına bağlı olmadığını, gelişimin bütün yaşam boyunca devam ettiğini söyler. Anne baba ve çocuk arasında kurulan sağlıklı ilişki ve çocuğa uygulanan disiplin yöntemleri çocuğun kişiliğinin oluşmasında etkilidir. Çocuğun aile içinde gelişen ihtiyaçları, topluma uyumlu olmalıdır (Morris, 2012). Çocuğun içinde bulunduğu toplumun kendinden beklediği ve yapmasını istediği davranışlar, sosyal gelişimiyle alakalıdır (Çubukçu ve Gültekin, 2006).

Çocuğun gelişiminde etkili olan unsurlar, her dönem farklılık gösterir. Bu unsurlar: yaşamın ilk yıllarında anne, ilerleyen zamanlarda sırasıyla aile, okul, şehir ve dünyadaki diğer insanlardır. Erikson'a göre evreler, kendine özgü gelişim krizlerini içerir ve sağlıklı bir gelişim için evrelerin sağlıklı bir şekilde atlatılması gerekir. Bunun için de her dönemde farklı bir psikososyal çatışmanın yaşanması ve bu çatışmaların çözülmesi gerekir (Gürses ve Kılavuz, 2011; Erikson, 2014).

Erikson'un gelişim kuramında, gelişim evreleri sekize ayrılmıştır. Bunlar: temel güvene karşı güvensizlik duygusu (0-1 yaş arası), özerkliğe karşı kuşku ve utanç duygusu (1-3 yaş arası), girişimciliğe karşı suçluluk duygusu (3-6 yaş arası), başarılı olmaya karşı yetersizlik duygusu (7-11 yaş arası), kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası (11-17 yaş arası), yakınlığa karşı yalıtılmışlık (17-30 yaş arası), üretkenliğe karşı durgunluk (30-60 yaş arası), benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk (60+ yaş) evreleridir (Erikson, 2014).

Temel güvene karşı güvensizlik evresinde en önemli kavram, güven duygusudur. Bebeğin temel ihtiyaçları zamanında giderildiğinde, zamanla bebekte temel güven duygusu gelişir. Zamanında ihtiyacı giderilen bebek kendini değerli hissederken, ihtiyaçları ihmal edilen ve geciktirilen bebekte güvensizlik duygusu ortaya çıkar. Güvensizlik duygusuna sahip bebek anneden uzaklaştığında, kaygı ve öfke duygusu yaşarken, temel güven duygusu kazanmış bebek, belirli bir süre kaygılanmadan ve öfkelenmeden anneden ayrı kalabilir. Bu, çocuğun ilk toplumsal başarısıdır (Gürses ve Kılavuz, 2011; Erikson, 2014).

Özerkliğe karşı kuşku ve utanç duygusu evresinde bebek, kendi davranışlarının kendine ait olduğunu hissetmeye başlar. Bu yaşta çocuk; tutunmak, yürümek ve tuvalet eğitimini almak gibi birtakım becerileri edinir. Bu beceriler kazanılmaya çalışılırken çocuk alaya alınır ya da aşağılanırsa kuşku ve utanç duygusu geliştirir. Çocuğun eylemleri ve çevreyi keşfetme çabası desteklenirse, özerklik duygusu gelişir (Erikson, 2014).

Girişimciliğe karşı suçluluk duygusu evresinde çocuk, kendi başına birtakım girişimlerde bulunur. Çocuğun merakı giderilir ve girişimleri desteklenirse girişimci bir yapıya sahip olabilirken, girişimleri eleştirilirse suçluluk duygusu hissedebilmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011; Erikson, 2014). Çocuğun doğru davranışa yönelik girişimleri onaylanırken, olumsuz davranış girişimlerinin onaylanmaması gerekir.

Başarılı olmaya karşı yetersizlik duygusu evresinde, çocuk kendi yaşantısıyla ilgili sonuçlar çıkaracak şekilde düşünmeye başlar. Bu evrede hissedilmesi gereken duygu, başarma duygusudur. Başkasıyla kıyaslanan ya da başarısı takdir edilmeyen çocuklarda, yetersizlik duygusu ortaya çıkabilmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011; Erikson, 2014). Okul dönemine denk gelen bu evrede, okul yaşantısı başarı duygusunun elde edilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Araştırmaya gönüllü katılan öğrenciler de bu evrede yer almaktadırlar.

Kimlik kazanmaya karşı kimlik karmaşası evresinde, en önemli soru "ben kimin?" sorusudur. Özdeşleşme ve taklit yoluyla kişilik özellikleri denenir ve "ben kimim" sorusuna cevap aranır. Çocuk, beğendiği ya da özendiği kişinin örnek aldığı davranışlarını göstermeye çalışır. Kendine uygun, net cevapları bulan çocuk kimlik duygusunu kazanırken; yeterli cevap bulamamış çocuk kimlik karmaşasına düşer. Bireyin sağlıklı kimlik oluşturması, önceki evrelerin sağlıklı atlatılmasına bağlıdır. Sigarayı deneme ya da başlama yaşı bu grup içerinde yer alır (Erikson, 2014).

Yakınlığa karşı yalıtılmışlık evresinde, bir önceki dönemde kimliğini bulan kişi başkalarıyla yakın ilişkiler ve dostluklar kurmaya yönelir. Böylece, toplumla kaynaşmaya başlar. İş kariyeri ve evlilik konuları bu dönemde önemlidir. Eğer kişi,

kimlik karmaşası yaşamışsa ve diğer insanlarla yakın ilişkiler kurmada sorun yaşıyorsa, yalnızlık ve yalıtılmışlık duygularını hissetmeye başlar (Gürses ve Kılavuz, 2011; Erikson, 2014).

Üretkenliğe karşı durgunluk evresi, orta yetişkinlik dönemidir. Üretkenliğin, yaratıcılık ve verimliliğin hakim olduğu bu evrede kişi, hem kendi çocuklarını iyi yetiştirmenin yanında toplumdaki diğer nesillerin yetişmesinde de katkı sağlamaya çalışır. İş sahibi olmuş, evlenmiş ve çocuk sahibi olmuş kişiler verimlilik duygusunu hissederken, duygusal tutarlı bir ilişki ya da iş sahibi olamamış kişilerde verimsizlik duygusu ortaya çıkabilmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011, Erikson, 2014).

Son olarak, benlik bütünlüğüne karşı umutsuzluk evresi de, yaşlılık yıllarına tekabül etmektedir. Kişi, önceki dönemleri sağlıklı bir şekilde geçirmişse, benliğini tam olarak bulur. Bunun aksine, önceki dönemlerin sağlıklı geçirilmemesi kişide umutsuzluk ve yaşama dair bir küskünlük duygusu yaratabilmektedir (Gürses ve Kılavuz, 2011, Erikson, 2014).

Kurama göre yaşamın ilk yılları sonraki yıllar açısından önem taşımaktadır. İlk birkaç evrede gelişimsel krizler çözülemezse kişinin olumlu duygular elde etmek için çeşitli maddelerden destek almaya çalışması olasıdır. Bu da ileriki yıllardaki bağımlılık açısından bu kişilerin risk grubuna girmesine neden olabilmektedir.

2.2.2. Piaget'nin Bilişsel Gelişim Kuramı

Piaget'in bilişsel gelişim kuramı yaşa dayalı, değişmez bir sırası olan niteliksel olarak birbirinden farklı dört evreden oluşur. Her bir evrede, zekanın özellikleri değişime uğrar. 0-2 yaş aralığı duyusal motor dönemi, 2-6 yaş arası işlem öncesi dönemi, 7-11 yaş aralığı somut işlemler dönemi ve 12 yaş sonrası soyut işlemler dönemidir. Duyusal motor döneminde çocuk, dünyayı duyu ve motor becerileri ile algılar. Başta reflekslerle amaçsız hareket ederken, yaş ilerledikçe duyusal-motor becerileri karmaşık bir yapıya dönüşür ve davranışlar bir amaca yönelik yapılmaya başlar. Doğumdan sonra 2 yaşa doğru, çocukta nesne sürekliliği kazanılır. Yaşantılarını hatırlayabilir. İşlem öncesi döneme gelindiğinde çocuk, dünyayı anlamak için dili içeren sembolik düşünme becerisini kullanmaya başlar. Bu

dönemde dil, hızlı gelişir ancak çocukların geliştirdikleri kavramlar ve kullandıkları sembollerin anlamları kendine özgüdür (Kol, 2011).

İşlem öncesinde, çocuğun düşünceleri benmerkezcidir. Benmerkezci düşünce bencillikten farklıdır. Çocuk, kendi oyuncaklarını başka arkadaşlarıyla paylaşabilir ama dünyayı kendi bakış açısından algılar. Dönemin sonuna doğru, benmerkezcilik azalmaya başlar, ancak bütüncül ve sistematik düşünme biçimi henüz gelişmemiştir (Lindberg, 2011). Somut işlemler dönemi, çocuğun ilkokul sürecini kapsar. Mantıksal işlemlerin ve ilkelerin anlaşılarak uygulanmaya başladığı dönemdir. Korunum kavramını, sayıları anlama, sınıflama gibi beceriler bu dönemde kazanılır. Birden fazla ilkeyi aynı anda dikkate alıp, başkalarının bakış açılarını da kullanmaya başlayabilirler. Bir problem karşısında, rastgele birkaç çözüm yolu düşünebilirler. Piaget'nin kuramına göre somut işlemler döneminde olan ilkokul çağı çocuğu, bilgiyi sistemli ve mantıklı olarak işleyebilir ancak bilginin somut olması gerekir (Gander ve Gardiner, 2010). Bu yaş grubu için oluşturulacak eğitim materyallerinin somut öğeler barındırması gerekir. Çalışma grubunda yer alan öğrenciler somut işlemler döneminde yer almaktadırlar. TBM eğitim materyallerinde yer alan dergi, broşür, şarkı ve hikaye videoları çocukların öğrenmelerini çok yönlü desteklemek için kullanılan materyallerdir.

Kişinin, bilişsel gelişimde ulaşabileceği son evre, soyut işlemler dönemidir. Soyut işlemler döneminde, varsayımsal düşünce biçimi gelişmeye başlar. Karmaşık düşünebilme becerisi, çıkarsama yapabilme becerisi, bir sorun için birden fazla çözümün olabileceği gibi düşünce becerilerinin kazanıldığı dönemdir. Problemlere karşı, sistematik yaklaşımlarla çözümler üretilir. Ayrıca bu evrede, düşünceler hakkında düşünülür (Kol, 2011).

Piaget'ye göre, bilişsel gelişim, genel anlamda insanın çevreye yönelik bir tür uyumudur. İnsan çevresinden gelen uyaranları alır, işler, gerekli olduğu durumlarda değiştirir ya da olduğu gibi kabul eder ve tüm bunları uyumlu bir şekilde bir araya getirir. Bilişsel gelişimi etkileyen dört faktör vardır. Bu faktörler: fiziksel olgunlaşma, deneyim, toplumsal aktarım ve dengelenmedir (Lindberg, 2011).

Çocuk, doğduğunda birtakım fiziksel, biyolojik ve kalıtsal özelliklerle dünyaya gelir. Bu özellikler zamanla gelişerek fiziksel olgunlaşmayı gerçekleştirir. Olgunlaşmaya eşlik eden toplumsal ve fiziksel deneyimler, bilişsel gelişimde etkili olan unsurlardır. Gelişim sürecinde, toplumsal bir aktarım söz konusudur. Olgunlaşma, deneyim ve toplumsal aktarım her dönemin başında ve sonunda bilişsel dengesizliğe neden olur. Çocuk toplumla ilişkili kuralları öğrendikçe, bu kurallarla çatışma yaşayıp sonra denge durumuna geçmeye çalışmaktadır. Dengesizlik durumları, dengelenme ile bilişsel gelişimin ilerlemesini sağlar. Dengelenmenin yaşanması için, uyum sağlama süreci işler. Bu süreçte özümleme ya da uyma gerçekleşir. Çocuklar aldıkları bilgileri kategoriler halinde depolarlar. Bunlar kategorik şemalardır. Yeni gelen bilgi bir şemaya aitse, o şema kategorisine eklenir. Buna, özümleme denir. Yeni gelen bilgi herhangi bir şemaya yerleştirilemezse, yeni bir şema oluşturulur. Bu durum da, uyma kavramına karşılık gelir (Lindberg, 2011).

Bilişsel gelişimde, üç temel kavram bulunmaktadır. Bu kavramlar içerik, işlev ve yapıdır. İçerik, çocuğun hakkında bildiği şeylerken; işlevler, gelişimin her evresinde bulunan uyma ve özümsemedir. Yapı terimi, şema terimine karşılık gelmektedir. Şemalarda değişimler bilişsel gelişimle ilgilidir ve şemalar davranış modellerine temel oluşturur. Doğumdan itibaren şema sayıları artış gösterirken, yaşın ilerlemesiyle birlikte daha karmaşık hale gelmeye başlar (Lindberg, 2011).

İnsan yeni bir olayla karşılaştığında, olayı eski deneyimlerine göre algılar. Ancak önceki deneyimi, olaya cevap vermiyorsa eski davranış biçimini değiştirir. Deneyimler arttıkça yeni psikolojik yapılar oluşur. Bu psikolojik yapılar, yeni olaylara karşı uyumun kolay olmasını sağlar (Günçe, 1995). Bilişsel gelişimin hızlı ve yeterli olabilmesi için çevrenin rolü önemlidir. Çevresinde çocuğu destekleyecek unsurlar çok ise öğrenme hızlı olacak, çevrede yeterince destekleyici unsur yoksa çocuğun öğrenmesi yavaş olacaktır. Çevresel faktörlerin etkisini incelemek amacıyla bu çalışmada iki farklı çevreden gelen çocuklardan oluşan iki grup; farklı iki okul grubu olarak ele alınmıştır. Aile ekonomik durumu ve eğitim durumlarının karşılaştırması da yine çevresel faktörlerin etkisini anlamak amacıyla araştırmada kullanılmıştır.

2.2.3. Bandura'nın Sosyal Öğrenme Kuramı

Sosyal öğrenme kuramı, davranışçı kuramlardan türemiştir. Geleneksel davranışçılığı aşan sosyal öğrenme kuramı, kişisel ve çevresel etkenlerin hepsinin iç içe geçmiş olduğunu söyler. Davranış çevreden etkilenir, ancak kısmen de çevre bizlerden etkilenir (Onur, 2011). İnsanlar, hayatlarının gidişatında aktif rol oynarlar ve çevresindeki kişilerin davranışlarını gözlemlerler. Yararlı olduğunu düşündükleri davranışları uygun durumlarda gösterirler. Bandura'ya göre insanların sergilediği birçok davranış, diğer insanların yaptıkları davranışları gözlemleme ve onları model alma yoluyla kazanılır (akt. Bayrakçı, 2007). Ayrıca diğer sosyal öğrenme kuramcıların ortak görüşü, kişilerin kendi beklentileri ve değerlerini, kendi davranışlarını yönlendirecek şekilde örgütledikleridir (Morris, 2012).

Sosyal öğrenme kuramının temel kavramları; sosyal pekiştireçler, öznel pekiştireçler, dolaylı pekiştireçler, dolaylı ceza, dolaylı duygusallık, anlamsal genelleştirme ve kurala dayalı öğrenmedir. İnsan davranışları, sadece kişinin fizyolojik ihtiyaçlarıyla değil, aynı zamanda psikolojik ihtiyaçlarıyla da şekillenir. Sosyal ortamdan gelen teşvikler, övgüler, onaylamalar ve gösterilen ilgiler psikolojik ihtiyaçları karşılayan sosyal pekiştireçlerdir. Öznel pekiştireçler de kişinin kendi kendine verdiği pozitif duygular ve maddi ödüllerdir. Dolaylı pekiştireçler, kişinin başkalarının ödüllendirildiği bir davranışı gözlemleyerek o davranışı yapmaya yönelik motive olmasıdır. Dolaylı ceza da başkasının yaptığı davranışın cezalandırılmasının gözlemlenmesiyle o davranıştan uzak durulmasıdır (Bayrakçı, 2007). Örneğin, yaşadığı aile ortamında veya çevresinde tütün kullanımı ya da aşırı ve amacı dışında internet kullanımından dolayı cezalandırılan birini gören çocuğun bu davranışlardan uzak durması dolaylı cezadan kaynaklanacaktır. Ancak özellikle sigara kullanımının toplum tarafından yetişkinlik göstergesi olarak görülmesi ve onaylanması, davranışın yapılmasını onaylayan sosyal bir pekiştireçtir. Dolaylı duygusallık, başkasının davranışları sonucu hissettiği duyguyu gözlemleyerek o duyguyu hissetmektir. Anne babanın tütün ya da amacı dışında internet kullanımına yönelik duygu ve tutumları ne ise çocuk bu duygu ve tutumları gözlemleyerek öğrenecek ve davranışlarını buna göre şekillendirebilecektir.

Banduraya göre insanlar, birçok davranışı gözlemleyerek ve kendine uygun olanı modelleyerek öğrenirler. Canlı modelleme, sembolik modelleme ve sözlü direktifler ile modellemeler yapılabilir. Canlı modellemede, modellenecek gerçek bir kişi vardır. Sembolik modelleme; kitapta, filmde ya da bunlara benzer platformlarda tasvir edilen karakterlerin modellenmesi durumudur. Sözlü direktifler ile modelleme ise nasıl davranılması gerektiğiyle ilgili yapılan açıklamalardır (Bayrakçı, 2007). Kişinin modellediği kişiler her zaman iyi davranış göstermeyebilirler. Bu da gelişim sürecindeki bir çocuk için olumsuz bir durumdur.

Modellemenin etkili bir şekilde olabilmesi için, dikkat, hatırlama, yeniden üretme ve motivasyon süreçleri gereklidir. Bu süreçler, sıra ile ilerler. Önce modelin çekici olması, etkileyici olması ya da kendisine benzemesi ile kişinin dikkati çekilmelidir. Daha sonra, yaşantı içerisinde dikkat edilen davranış hatırlanmalıdır. Hatırlamanın hızlı olması ve dikkat edilen davranışın unutulmaması için tekrar edilmesi gerekir. Davranış hatırlandıktan sonra davranışı tekrarlayabilme yeteneği, yani yeniden üretme ile gözlemlenen davranışın yapılması gereklidir (Bayrakçı, 2007). Modellenerek yapılan davranışlar için motivasyon önemli bir unsurdur.

Sosyal öğrenme kuramının dayandığı temel ilkeler: karşılıklı belirleyicilik, sembolleştirme kapasitesi, dolaylı öğrenme kapasitesi, öngörü kapasitesi, kendini düzenleme kapasitesi ve öz yeterliliktir. Sosyal öğrenme kuramına göre öğrenme; çevre, kişisel faktörler ve davranış unsurlarının karşılıklı etkileşimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar, birbirlerini aynı oranda etkilemezler. Çevre kişilik gelişimini etkilerken, kişilik de çevreyi etkileyen unsurlar arasında yer alır. Kişinin davranışı, düşünce ve hislerini etkilerken, daha sonrasında düşünce ve hisler de davranışa etki eder. Üç unsurun bu etkileşimi, karşılıklı belirleyicilik ilkesi olarak adlandırılır (Bayrakçı, 2007).

İnsanlar düşünme ve dil kullanımıyla gerçek dünyayı sembolleştirirler. Bu sayede yaşantılarını, zihinlerinde tasarlayabilirler. Tasarlayabilmeleri de, ikinci ilke olan sembolleştirme kapasiteleriyle alakalıdır. Diğer bir ilke, dolaylı öğrenme kapasitesidir. İnsan, sınırlı ömründe her şeyi deneyimleyerek öğrenemez. Başkalarını gözlemleyerek, televizyonda izleyerek ve buna benzer etkinliklerle dolaylı olarak öğrenir. Dolaylı olarak bilgiler edinebilme becerisi de dolaylı öğrenme kapasitesiyle

ilişkilidir. Kişinin, deneyimleyerek ya da dolaylı öğrenerek kazandığı bilgiler, rastgele davranışa dönüşmez. Kişinin durumları öngörebilme kapasitelerine bağlı olarak, davranışlar ortaya çıkar. Öngörü kapasitesi, davranış sonucunda çıkabilecek durumları kestirebilme ve kişinin kendini motive edebilme kapasitesidir. Kişinin davranışları amaçlıdır. Belirli bir amaca göre kişi, kendini ve davranışlarını şekillendirme becerisine sahiptir. Kişinin kendine göre yaşantılarını ayarlaması, kendini düzenleme kapasitesiyle alakalıdır. Kendi hayatını düzenleyebilen kişilerin, kendi davranışları üzerindeki kontrolüne ilişkin inanışı, özyeterlilik kavramını ifade eder. Tüm bu kavramlar, sosyal öğrenme kuramının açıklayıcı unsurlarıdır. Özyeterlilik kavramı, bağımlılıkta önemli kavramlardan biridir (Bayrakçı, 2007). Kendi yaşantısını denetleyebilen, davranışlarının sonucunu öngörebilen, özyeterliliği yüksek insanlar bağımlılığa karşı daha dirençli olmaktadırlar (Uysal ve Yılmaz Bingöl, 2014: 579-580).

Gelişim ile ilgili kuramlar, insanların gelişim sürecinde neler yaşandığını açıklamak için oluşturulmuş kuramlardır. Bağımlılık konusunda hem önlemek hem de müdahale etmek amacı taşıyan hizmetler verilmek istendiğinde, oluşturulacak çalışmalarda gelişim dönemlerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Özellikle gelişim dönemlerinde kazanılması beklenen özellikler konusunda desteklenici olunursa önleyici hizmetler amacına daha kolay ulaşabilecektir.

3. BAĞIMLILIK

Bu bölümde; bağımlılık ve bağımlılıkla ilgili temel kavramlara, bağımlılık türlerine, internet ve tütün bağımlılığı konularına değinilmiştir.

3.1. Bağımlılık ve Bağımlılıkla İlgili Temel Kavramlar

Bağımlılık, hem beyni hem de davranışı etkileyen bir durumdur. Başka bir ifadeyle bağımlılık; kişinin, bir maddeye, bir başka kişiye, bir varlığa ya da bir etkinliğe yönelik duyduğu karşı koyamadığı bir istektir. Kişi; bedensel olarak, ruhsal ve sosyal olarak maddeden kaynaklı ciddi olumsuzluklar yaşamasına rağmen bağımlı olduğu "şey"e yönelik eylemine karşı engellenemez bir istek duyar (Ayçiçek, 2013). Madde bağımlılığı, vücudun işlevini olumsuz yönde etkileyen maddelerin kullanılması, zarar verdiği bilindiği halde kullanıma devam edilmesidir (Gövebakan ve Duyan, 2015). Bağımlılık aniden ortaya çıkmaz, yavaş yavaş gelişen bir süreçtir. Bağımlılık nesnesini kullanan ya da bağımlılık davranışını yapan kişi, süreç içinde bağımlı olduğunun çoğu zaman farkında değildir. Bağımlılığın olumsuz sonuçlarıyla karşılaştığında, bağımlı olduğunun farkına varmaktadır (Gövebakan ve Duyan, 2015). Madde bağımlılığı, kontrol edilmediğinde bilişsel davranış bozuklukları ve fizyolojik belirtiler şeklinde ortaya çıkmaktadır (Tarhan ve Nurmedov, 2017). Başlangıçta haz almak için yapılan davranış zamanla tutkuya dönüşür. Tutku, insan davranışını yönlendiren güçlü bir duygudur (Gökalp, 2017: 60). Önceleri zaaf olarak düşünülen bağımlılığın, bilimsel olarak incelendiğinde, genetik, fizyolojik ve psikolojik altyapıları olan daha karmaşık bir olgu olduğu ve daha çok ciddiye alınması gerektiği anlaşılmıştır (Kolektif, 2015: 307-308). Bağımlılık öncelikli olarak bireysel bir problem, sonrasında ise sosyal ve ahlaki bir problemdir. İnsan sadece kendisinden sorumlu değildir. Başkalarına karşı da sorumludur (Gökalp, 2017: 60).

Bağımlılığın sebepleriyle ilgili yapılan araştırmalarda, birçok unsur üzerinde durulmaktadır. Çevre, aile ve genetik bağımlılığın nedenleri üzerinde yapılan araştırmalarda odak noktasıdır. Aile bağlarının zayıf olduğu bir ailede yetişen kişi, özsaygısı az, birçok psikolojik motivasyondan yoksun olarak yetişmektedirler. Sorun

çözme, insan ilişkileri gibi yaşam becerilerini doğru bir şekilde kazanamamaktadırlar. Hayatlarında herhangi bir sorunla karşılaştıklarında, çözümü maddeye yönelmekte bulabilmektedirler (Ayçiçek, 2013).

Bağımlılıkta önemli olan unsurlar içerisinde maddenin özellikleri, çevrenin etkisi ve kişilik özellikleri de önemli bir etkiye sahiptir. Bazı maddeler, ilk kullanımlarda bağımlılık yaratırken, bazı maddelerde bu süre daha uzun olabilmektedir. Maddenin ulaşılabilir olması, fiyatının ucuz olması ve verdiği hazzın yoğunluğunun fazla olması, o maddeye yönelimi arttırabilmektedir. Bunun yanısıra kişinin içinde bulunduğu çevre de, bağımlılık üzerinde etkilidir. Maddeye karşı olumsuz bir tavrı olmayan ailede doğan ve madde kullanımının yoğun olduğu bir mahallede yaşayan kişinin, maddeyle tanışması zor olmamaktadır (Ayçiçek, 2013).

Kişilik ve bağımlılık üzerine yapılan araştırmalarda, aynı maddeyi kullanıp aynı hazzı yaşayan her kişinin bağımlı olmadığı görülmüştür (Tarhan ve Nurmedov, 2017). Bağımlılık terapisi gören kişiler üzerinde yapılan araştırmalarda, bağımlı kişinin kişilik yapısında, aşırı güvensizlik, bağımlılık, panik, depresyon, güvensizlik, güçsüzlük, benlik zayıflığı, başarısızlık ve güçsüzlüğü kapatabilmek için otoriteye karşı gelme gibi özelliklerin bulunduğu tespit edilmiştir (Özpoyraz, Taman ve Şentürk, 1998). Ögel'in (2002) yapmış olduğu bir araştırmada ise madde kullanıcılarının toplum dışı ya da toplumla sorunu olan kişiler oldukları, aileleri ile aralarında problemlerin bulunduğu, kişisel sorunlarıyla başa çıkamadıkları, güvensiz ve güç anlaşılır oldukları tespit edilmiştir.

Bağımlılık konusu, içerisinde belirli kavramları barındırır. Bu kavramlardan bazıları: tolerans gelişimi, yoksunluk ve zamandır (Gövebakan ve Duyan, 2015). Tolerans gelişimi kavramı, aynı miktarda alınan maddenin zamanla aynı etkiyi vermemesidir. Bu yüzden kullanılan maddenin dozu zamanla artırılır. Bunun sebebi, hazzı aynı yoğunlukta yaşayabilmektir. Yoksunluk, bağımlı olunan madde alınmadığında ya da davranış yapılmadığında ortaya çıkan olumsuz duygudur. Kişi, neye bağımlılık geliştirdiyse, o şeyi kullanmak için güçlü bir dürtü hisseder. Zaman, bağımlılıkta önemli bir kavramdır. Bağımlı olunan şey için, gittikçe daha fazla zaman harcanır. Kişinin günlük uğraşları, bağımlı olduğu şey üzerine kuruludur.

Bağımlılık türlerinde ortak olan belirtiler; dikkat çekme, duygudurum

değişikliği ve çatışma kavramlarıdır. Dikkat çekme, belirli bir eylem ya da maddenin en önemli hale geldiğinde ortaya çıkmaktadır. Kişinin dikkati sürekli eylem ya da maddeye odaklıdır. Duygu durum değişikliğinde, kişi eylem ya da maddeden haz alır, bu haz onun olumsuz duygularını olumlu duygulara dönüştürmektedir. Çatışma ise, eylem ya da maddeyle aşırı uğraşan kişinin çevresindeki kişilerce fark edilip uyarılması sonucunda kişinin çevresiyle çatışması halidir (Cengizhan, 2005).

Bağımlılıkla ilgili, doğru bilinen yanlışlar vardır. Bu yanlışlar, "bağımlılık iradesizliktir", "bir kere bağımlı olan bir daha kurtulamaz", "bir kereden bir şey olmaz" ve "tedavide esas amaç maddeyi bıraktırmaktır" mitleridir. Bağımlılık, sadece iradesizlikle açıklanamamaktadır. Kişi iradeli olsa bile, bağımlılıktan kurtulması kolay olmayabilmektedir. Bir kere bağımlı olan kişi isterse ve gerekli tedaviyi alırsa bağımlılıktan kurtulabilir. Çoğu zaman, kişinin bağımlı olmasının ilk adımı, arkadaş çevresi tarafından bir kereden bir şey olmaz söylemiyle madde kullandırılmasıdır. Bazı maddeler, özellikleri nedeniyle ilk kullanımdan itibaren bağımlılığa neden olabilmektedir. Ayrıca kişinin tedavisinde temel amaç, kişiyi maddeden yoksun bırakmak değil, maddeyi tekrar almaya başlamasını önlemektir (Tarhan ve Nurmedov, 2017).

Bağımlı kişiler üzerinde yapılan bir araştırmada, bağımlı kişilerin eğitimlerinin ortalama 8 yıl olduğu görülmüştür. Bu veriler göstermektedir ki, bağımlılar en azından ortaokulu tamamlamaktadırlar (Ögel, 2002). Eğitim hayatı uzun sürmeyecek insanlar için TBM okul öncesi, ilkokul ve ortaokul modülleri insanlara ulaşmak ve insanları bilinçlendirmek için kritik modüller sayılabilir.

Ülkemizde erkek bağımlı sayısı kadın bağımlı sayısından fazladır. Erkekler, sosyal ortam baskısı nedeniyle; kadınlar ise toplumsal baskı, travmatik yaşantılar ve maddeden daha çabuk ve fazla etkilenme nedeniyle bağımlılık geliştirebilmektedirler. Erkeklerde erken yaşlarda bağımlılıklar gözlenmektedir. Kadınlarda erkeklere göre bağımlılığın geç gözlenmesi kadınların uzun süre aile kontrolünde olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Ögel ve Kağan, 2018). TBM eğitimi cinsiyet ayrımı olmadan, eğitim alan herkese eşit bilinçlenme olanağı sağlar.

3.2. Bağımlılık Türleri

Bağımlılık, çeşitli faktörlere göre sınıflandırılmıştır. Bağımlılık yapan madde ya da davranışın sonucuna bakılarak yapılan bir sınıflamada bağımlılık; fiziksel ve ruhsal bağımlılık olarak iki kategoriye ayrılır (Nevzat ve Nurmedov, 2017). Fiziksel bağımlılık, fizyolojik bir gereksinimden kaynaklanmaktadır. Beden maddeye karşı bir uyum geliştirir. Maddenin eksik alınmasından ya da hiç alınmamasından dolayı vücutta fiziksel eksikliklerden kaynaklı yoksunluk belirtileri ortaya çıkar. Beden, dengesini sağlamak için maddeye ihtiyaç duyar. Bu durum fiziksel bağımlılık olarak ifade edilir. Ruhsal bağımlılıkta ise, kişinin kişilik yapısından ve duygusal yapısından kaynaklanan açlığı giderme amacı vardır (Gezek, 2007). Kendi duygusal durumundan memnun olmayan kişi, duygu durumunu değiştirmek için bağımlılık yapıcı madde ya da davranışlara yönelir.

Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı (DSM-5) tanı kriterlerinde bağımlılık; maddeyle ilişkili bozukluklar ve maddeyle ilişkili olmayan bozukluklar olarak ikiye ayrılır. Tütün bağımlılığı, maddeyle ilişkili bozukluklar içerisinde yer alırken, internet bağımlılığı ayrı bir başlık olarak henüz tanı kriterlerinde yerini almamıştır. Ancak bazı araştırmacılar, maddeyle ilişkili olmayan bozukluklar kategorisi içerisinde yer alması gerektiğini söyler ve tanı kriterleri oluşturuluncaya kadar kumar oynama bozukluğu tanı kriterlerinin baz alınarak tanısının koyulabileceğini söylerler (Gezek, 2007).

Bağımlılık yapan maddeler, yasal olan maddeler ve yasal olmayan maddeler olarak iki gruba ayrılır. Tütün ürünleri ve alkol, satışı yasal olan ürünlerdir. Ancak belirli sınırları vardır. Okul çevrelerinde ve 18 yaş altı kişilere satışı yasaktır. Alkol ve tütün ürünleri dışındaki maddelerin satışı (doktor reçetesine bağlı olarak satılan bazıları hariç) ülkemizde yasaktır.

3.3. İnternet Bağımlılığı

İnternet bilgisayar aracılığıyla dünyanın küreselleşmesini sağlamış ve uzak mesafeleri kişilere yakın etmiştir. İnsanların hayatını kolaylaştırma amacı taşıyan ve hızla tüm insanların ulaşabileceği bir konuma gelen internet, dünya üzerindeki mevcut milyonlarca ağın ortak bir protokol çerçevesinde iletişim kurmasını ve birbirleriyle kaynaklarını paylaşmasını sağlayan ağlar arası bir ağdır (Ögel, 2014).

İnternetin, çok farklı alanlarda çok büyük etkileri vardır. İnternetin fiyat olarak çok pahalı olmaması hızlı bir şekilde evlere girmesini ve kolay ulaşılabilirliğini sağlamıştır. Birçok insanı aynı noktada toplayabilmesi nedeniyle büyük bir pazar alanı oluşmuştur. İnsanların enerji sarf etmeden, oturdukları yerden istedikleri ürünü alabilmeleri, alışveriş meraklısı kişilerin internet başında daha fazla vakit geçirmesine neden olmuştur. İnternetin, popüler olması ve etkisinin hızlı bir şekilde artması, sorumluluk ve emek gerektirmemesi, sosyalleşmeyi kolaylaştırması, kişinin kendini daha kolay ifade etmesini sağlaması, kim olmak isteniyorsa o kişi gibi görünmeyi sağlaması, statü vermesi, sınırının olmaması, özgürlük sağlaması, kontrolsüz olması, seçeneğinin çok olması ve stres yaratan durumlardan kaçmayı ve bir süreliğine de olsa unutmayı sağlamasıdır. İnternet üzerinden para ödemeksizin oyunların oynanabilmesi, eğlenceli yazılımların yüklenebilmesi, internette ücretsiz gezinme imkânının olması boş zaman aktivitelerinin internet ortamına kaymasına, çocukların internette daha fazla zaman geçirmelerine neden olmuştur (Ögel, 2014). Öğrenciler üzerinde yapılan bir araştırmada, öğrencilerin %50'si internet kullanırken harcadıkları zamanın kayıp olduğunu, internette gereksiz işler için zaman harcadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun sonucu olarak, sorumlulukları olan davranışlara yeterli zaman ayıramadıklarını da belirtmişlerdir (Cengizhan, 2015).

Kişiye farklı imkanlar sunan internetin çekici gelmesindeki etkenlerden biri internet ortamında herkesin eşit olmasıdır. Bu durum "internet demokrasisi" olarak adlandırılmıştır (Bayraktutan, 2005). Dünyada internete bağlanan tüm insanlar, tek bir topluluk gibidir. Dil, din ve ırk fark etmeden herkes aynı uygulamalara ulaşabilmekte, kültürlerini aktarmakta ve diğer kültürlerin özellikleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Herkesin eşitçe yararlanabildiği internet ortamında, ortak küresel bir kültür oluşmakta ve bu kültür, dünyanın farklı yerindeki kişilerce de paylaşılabilmektedir. İnterneti cazip hale getiren diğer unsurlar ise sürükleyici olması, günün her saatinde kullanıma hazır olması, içerik açısından zengin ve ödüllendirici olması, kişinin kendini tehdit altında hissetmeden internet üzerinden istediği her yere girip çıkma ve dolaşma imkânını bulmasıdır (Tarhan ve Nurmedov, 2017).

İnternetle birlikte, ortaya çıkan bazı kavramlar vardır. Bu kavramlardan biri, sanal kimlik kavramıdır ve internetin ortaya çıkardığı kontrolsüzlük tehlikesine neden olan unsurlardan bir tanesidir. Sosyal medya olarak adlandırılan platformlarda, kişinin kimlik bilgilerinin yer aldığı bir kısım vardır. Kişinin, gerçek bilgilerini paylaşıp paylaşmadığını denetleyen bir mekanizma yoktur. Bu yüzden kişi, hayali bir kimlik oluşturabilmekte, kendine ait olmayan fotoğraflar paylaşabilmektedir. Gerçeği yansıtmayarak ya da çarpıtarak oluşturulan sosyal medya kimlikleri "sanal kimlik" olarak adlandırılır. Sanal kimlik, kişinin kendini ifade etme biçimi olarak seçilen bir yöntemdir (Ögel, 2014). Bu kimlik, kişiler için cazip olabilmektedir. Gerçek yaşamda karşılığı olmasa da kişi, gerçekmiş gibi hisseder ve bundan doyum sağlayabilir. Bu yüzden, gerçek yaşamdan çok, sanal ortam kişiye cazip gelebilir. Özellikle özgüveni düşük ve iletişim becerilerinde yetersiz kişiler, kendilerini internet ortamında daha iyi ifade edebildiklerinde sanal ortam, gerçek olandan daha cazip gelebilmekte ve bu kişiler internetle daha fazla zaman geçirebilmektedir.

Gençler arasında internet kullananların özelliklerine bakıldığında; internet oyun ve eğlence aracı olarak gördükleri, sanal ortamda sohbet ve arkadaşlık kurma ihtiyacını gidermeye çalıştıkları, boş zamanlarını internetle değerlendirdikleri ve kendisi gibi düşünen insanlarla internet üzerinden bağlantı kurdukları görülmektedir (Karaca, 2007). İnternet nesli, kimlik ve kişilik oluşturma sürecinde birçok bilgiyi internet ortamından öğrenmektedir. Tutum ve davranışları, entelektüel birikimi, düşünce yapısı, iletişim kurma yöntemleri internet etkisiyle gelişmektedir. Bu yüzden, internet ortamında kendini var etmeye çalışan genç, kendine örnek alacağı kişileri sanal ortamdan seçebilir. Kendini de sanal ortamda popüler olan kişilik özelliklerine uygun şekillendirmeye çalışabilir. Özellikle günlük ve gerçek hayatta kendini ifade etme becerileri gelişmemiş genç, internet ortamında idealize ettiği sanal kimliğini yaratabilir ve bu sanal kimlikle yaşamdan tatmin sağlayabilir. Bu durum, kişinin gerçek dünyadan kopmasına neden olması gibi bir risk içerir (Ögel, 2014).

Sanal yaşamın çok farklı biçimleri vardır. Bunlar: oyun, sanal ilişki, sosyal ağ siteleri, kumar ve pornografidir. Sosyal ağ siteleri ve oyun, küçük yaş gruplarını risk altında bırakan sanal yaşam biçimleridir. Young internet bağımlılığının nesnelerini:

sanal seks bağımlılığı, sanal arkadaş bağımlılığı, ağ tutkunları (Çevrimiçi alışveriş ve kumar), aşırı bilgi yüklemek (bilgi araştırması) ve bilgisayar bağımlılığı olarak ortaya koymuştur (akt: Medikoğlu, 2018).

Başlangıçta, insan yararı hedeflenerek icat edilmiş olan bilgisayar ve internetin yanlış kullanımı, birtakım sorunlara neden olabilmektedir. İnternet kullanımı yararlı bir amaca yönelikse, kişinin hayatını olumsuz yönde etkilemiyorsa ve hayatın amacı haline gelmemişse amacına uygun bir kullanımdan bahsedilebilir. Bunun aksine, kişinin hayatının merkezi durumuna geldiyse, kişiyi olumsuz etkilemeye başladıysa ve araştırmacılarca belirlenmiş bağımlılık kriterlerine istenen sayılarda uyum sağlayan davranışlar bulunuyorsa, internet bağımlılığından bahsedilir. İnternet bağımlılığı, aynı zamanda bir çeşit teknoloji bağımlılığıdır ve bu da davranışsal bağımlılıklar kategorisinde yer alır (Ögel, 2014). Nörobiyolojik kuramda bağımlılıklar beyinden kaynaklanmaktadır. Kişi, internet bağımlılığında da madde bağımlısı bireylerde olduğu gibi bağımlılık belirtileri göstermekte ve sinir sistemindeki dopamin miktarı artmaktadır (Çalışgan, 2013).

Sosyalleşme sürecinin en önemli adımı, kişinin okula başlamasıdır. Okul öncesi dönemde sürekli olarak tanıdığı insanlarla ilişki içerisindeyken, okula başlamasıyla kan bağı olmayan, seveceği ya da sevmeyeceği özellikleri bulunan ve tanımadığı farklı özellikleri olan çocuklarla bir arada yaşama kültürünü deneyimleyecektir. Önceden gözlemlediği sosyalleşme ve iletişim becerilerini uygulama alanı bulan çocuk, başka kişilerle iletişim kurmak durumunda kaldıkça, oyunlar oynadıkça ve çeşitli etkinlikler yaptıkça toplumsal yaşamın bir denemesini yapmış olacaktır. Bunun yerine, bilgisayar ve internetle zaman geçirmeyi tercih eden bir çocuk, gerçek hayatta iletişim kurma becerilerini ya da toplumsal kurallar ve değerlerini, içinde yaşadığı topluma uygun bir şekilde kazanamayabilecektir.

Bağımlılık derecesinde internet kullanan bir çocuğun sosyalleşme sürecinde yaşayabileceği sorunlar; toplumsal kimlik kazanmada sorunlar, farklı sosyalleşme kulüp ya da gruplarını tanımama, toplumun gelenek-göreneğini ve örfünü öğrenememe, kendi davranış kalıpları değil sanal davranış kalıpları geliştiği için gerçek hayata uyum sağlayamamadır (Ögel, 2014). Bunun yanında, çocuğun

psikososyal gelişimi için gerekli olan aile, okul ve arkadaş çevresiyle iletişimi yerine, sanal ilişkilerin ön plana çıkması psikososyal gelişimin olumsuz yönde etkilenmesine neden olacaktır. Bilgisayar ve internetin, yanlış kullanılması sonucu ortaya çıkan zararlar arasında ayrıca; gözlerde kuruluk, baş ağrıları, sırt ağrıları, gelişimsel bozukluklar, yeme sorunu, uyku sorunu, içedönüklük ve kaçınganlık gibi hem fizyolojik hem de psikolojik sorunlar da yer alır (Karayağız Muslu ve Bolışık, 2009).

İlkokul döneminde hızlı bir fiziksel büyüme gerçekleşir ve kemikler esnek ve kolay şekil alabilir durumdadır. Kişinin hareket etme pozisyonları ile kemik yapısında şekillenme meydana gelir. Yanlış oturma pozisyonu nedeniyle, kişinin kemik gelişiminde kamburluk ve benzeri duruş bozuklukları ortaya çıkabilir. Bunun yanında, görme problemleri ve ekranlar veya telefonlardan yayılan radyasyonun olumsuz sonuçları da ortaya çıkabilir (Karayağız Muslu ve Bolışık, 2009). Hareketli etkinliklerde eklemler, esneyerek büyümeyi kolaylaştırırken, sürekli oturur pozisyonda internet kullanımı, eklemlerin esnemesine katkı sağlayamamaktadır. Uygun mesafede kullanılması gereken internetli teknolojilerin fazla uzak ya da fazla yakından kullanılması görme sorunlarına neden olabilmektedir (Ögel, 2014). Yeiç'in (2018) yapmış olduğu bir araştırmada, 9-14 yaş grubu çocuklarda internetin aşırı kullanımının fiziksel aktivitelere katılım düzeyini olumsuz etkilediği ortaya koyulmuştur. Sosyal etkinliklere katılan, sporla ilgilenen kişilerde internet bağımlılığının düşük olduğu saptanmıştır. Sağlıklı bir fiziksel gelişim için, fiziksel etkinlikler gerekirken, internet kullanımının sürekli sabit pozisyon gerektirmesi, çocuğun fiziksel gelişiminde sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir.

Bağımlılık geliştirmiş bir çocukta, akademik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Zamanının çok büyük kısmını internet kullanmaya ayıran çocuk, ödev ve ders tekrarı gibi günlük rutin çalışmalarına zaman ayıramadığı için akademik başarısında düşmeler görülebilmektedir. Medikoğlu'nun (2018) yaptığı bir araştırmada internet kullanımı ile akademik başarı arasında ters ilişki olduğu ve sosyal ağ sitelerine üye olan kişilerin, üye olmayanlardan daha başarısız olduğu ortaya koyulmuştur. Psikolojik açıdan ise, fazla internet kullanımının önemli risklerinden biri olan yalnızlaşma sorunu, bireyin toplumdan ve kişilerden uzakta, gerçek yaşamdan kopuk yaşamasına neden olabilirken, bu durum kişide mutsuzluğa ve yaşam doyumunun

azalmasına yol açabilmektedir. Burada kişi, kısır döngüye girme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kısır döngü süreci, internet kullanımının kişiyi yalnızlaştırması ve kişinin yalnız kalmamak için daha çok sanal ortama yönelmesidir. İnternetin bağımlılık yapıcı unsurları arasında haz verici olması, bir süreliğine de olsa kişinin olumsuz duygularından uzaklaşma sağlaması, başarı duygusunu dolaylı olarak yaşatması, yüz yüze iletişim kurma becerilerinden daha kolay iletişim kurma ortamı sağlaması, kolay bir şekilde arkadaş ortamı yaratma imkanı vermesi, can sıkıntısını gidermede kolay ulaşılabilir ve etkili olması sayılabilmektedir (Ögel, 2014). Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi raporunda (2017) oyun bağımlılığı belirtileri olarak, aile içi iletişim bozukluğu, sosyal ilişkilerde bozulma, oyun başarısını gerçek hayattaki başarıdan daha çok önemsemek, aile içi vakit geçirmeden uzaklaşıp ailesel etkinlikler yerine oyunu tercih etme, oyun oynamadığı zamanlarda sinirlilik ve huzursuzluk ve fiziksel olarak rahatsızlıkların (uykusuzluk, halsizlik) ortaya çıkması durumlarından bahsedilmektedir (www.yesilay.org.tr).

Çocuğun bilişsel gelişiminde, her evrede bir önceki evrenin üstüne yeni gelişmeler koyularak ilerleme söz konusudur. Çocuğun yaşamının ilk yıllarında kurmaca hikayeler, simgesel oyunlar vardır. Gerçekle hayal birbiriyle iç içedir. Ancak yaş ilerledikçe çocuğun, gerçekle kurmacayı ayırt etmesi gerekir. İnternet ortamı kurmaca bir yapıdadır. Sürekli internette vakit geçiren bir çocuk gerçek ve kurmaca ayrımını sağlıklı bir şekilde yapamamakta ve kimi zaman kurmaca olanı gerçekmiş gibi yaşamaktadır (Karayağız Muslu ve Bolışık, 2009). İnternet bağımlılığına eşlik eden bazı psikolojik sorunlar; duygu durum bozuklukları (internet bağımlılığının nedeni ve/veya sonucu depresyon olabilir), anksiyete bozuklukları (farklı kaygı problemleri, obsesif kompulsif problemler), dikkat eksikliği, hiperaktivite ve diğer psikiyatrik bozukluklar olabilir (Akt. Medikoğlu, 2018).

Yapılan bir araştırmada anne baba tutumları ile internet bağımlılığı arasında ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Aşırı koruyucu tutumu benimseyen anne babaların, çocuklarının davranışlarını sürekli kontrol etmeye çalışmaları ya da aşırı otoriter bir tutum benimseyenlerin çocuğa sürekli hangi davranışı yapacağını dayatmaları, internet bağımlılığını tetikleyebilmektedir. Anne babanın tutumunda hatalar olması ve aile yapısının sorunlu olması çocuğun gelişimini olumsuz etkilerken çocukta

uyumsuzluğa neden olabilir (Çam ve Aydoğdu, 2015: 52). Bu da çocuğun bütün davranışlarına yansıyarak onu riskli davranışlara yönlendirebilmektedir. Önerilen tutum ise demokratik anne baba tutumu, yani çocukla anne-babanın olumlu bir diyalog içinde olması ve kuralların çocuğa açıklanarak demokratik bir biçimde koyulması ve uygulanmasıdır (Kılıç, 2018).

Sağlıklı internet kullanımı özellikleri; kişinin gerçek yaşantısı ile sanal yaşantısının bütünleşik olması, sanal ortamda da gerçek yaşamdaki özelliklerin gösterilmesi ve gerçek yaşamda konuşulan kişilerle internet ortamında da konuşulmasıdır (Ögel, 2014). Kişi, gerçeklikten uzaklaşmadığı ve interneti kendi olarak kullanmaya devam ettiği sürece sağlıklı internet kullanımından bahsedilebilir.

TÜİK (2017) verileri incelendiğinde; bilgisayar ve internet kullanımı ile ilgili olarak 6-10 yaş aralığında ortalama başlama yaşı 6 iken, 11-15 yaş aralığında 10'dur. Yıllar geçtikçe çocukların internetle tanışma yaşı düşmektedir. Bilgisayar, internet ve cep telefonu kullanma oranları 6-10 yaş aralığındaki çocuklarda bilgisayar %48,2, internet %36,9 ve cep telefonu %11 iken, 11-15 yaş aralığındaki çocuklarda ise kullanım oranı bilgisayar %73,1, internet %65,1 ve cep telefonu %37,9'dur. Çocuklar bilgisayar ve internet ile çok erken yaşta tanışmakta ve kullanım oranları yaş ilerledikçe artmaktadır. İnternet ve bilgisayar, kolay ulaşılabilir hale geldiği için kullanım yaşının gittikçe düşmesi söz konusudur (Dinç, 2014). İlkokul grubunda yapılacak tüm bağımlılık çalışmaları önleyicilik amacı taşımaktadır. Bağımlılıkla mücadelede en etkili çalışma çocuğun bağımlılık yaratabilecek durumla tanışmasını kontrol ederek yönlendirmektir. Ancak tanışma yaşı bu kadar küçük olduğunda çocuğu buna karşı kendini savunabilecek hale getirme amacı taşıyan önleyici çalışmalar önem kazanmaktadır. Bu yüzden bağımlılıkla mücadele eğitiminin anasınıfındaki ve ilkokul grubundaki teknoloji bağımlılığı modülü önleyicilik amacına hizmette çok önemli bir rol oynamaktadır.

Cinsiyet açısından internet kullanımı TÜİK (2017) istatistiklerine bakıldığında, 2017 yılında düzenli olarak internet kullanan erkeklerin oranı %68,7, kadınların oranı ise %52,7'dir. Haftalık ortalama internet kullanım süreleri dikkate alındığında, 06-15 yaş aralığındaki internet kullanan çocukların %38,2'si interneti iki saate kadar, %47,4'ü üç ile on saat arasında, %11,8'i on bir ile yirmi dört saat

arasında %2,6'sı ise yirmi dört saatin üzerinde kullanmıştır. 06-15 yaş grubu çocuklar interneti en çok %84,8 ile ödev veya öğrenme amacıyla kullanırken, bunu %79,5 ile oyun oynama, %56,7 ile bilgi arama, %53,5 ile sosyal medya ağlarına katılma takip etmektedir.

İnternet kullanımı ile ilgili yapılan Küresel Dijital Raporunda (2018) 81,33 milyon kişinin yaşadığı ülkemizde 54,33 milyon internet kullanıcısı, 51,00 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı ve aktif olarak cep telefonunda sosyal medya kullanan 44,00 milyon kişi olduğu tespit edilmiştir. Kullanım oranı nüfusa göre çok yüksektir. İnternet kullanım sürelerine bakıldığında, insanlar ortalama 24 saatin 7 saat 15 dakikasını internette geçirmektedirler. Bu sürenin 2 saat 46 dakikasında sosyal medyada, 3 saat 9 dakikasını online kanallarda ve 1 saat 15 dakikası internette müzik dinlenerek geçirilmektedir (https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018).

İnternet bağımlılığı için ortak kriterlerin olmayışı nedeniyle internet bağımlılığının yaygınlığını belirlemek zordur. Ancak ülkemizde yapılmış araştırmalarda çeşitli kademelerde internet bağımlılığı yaygınlığı %1 ila %20 arasında değişmektedir. Yapılan bir araştırmada ilkokulda bu oran %4 olarak bulunmuştur (Deniz ve Çalışgan, 2015). Veriler göz ardı edilemeyecek düzeyde yüksek bir orana sahiptir. Topcuoğlu'nun (2018) yapmış olduğu bir araştırmada, sigara bağımlılığı olan kişilerde internet bağımlılığına olan eğilimin arttığı ortaya koyulmuştur. Bu yüzden bağımlılık mücadelesinin çok yönlü olması gerekmektedir.

İnternet bağımlılığı, henüz DSM-5'te yerini almamıştır. Bazı araştırmacılar, internet bağımlılığı tanısı için farklı bağımlılık kriterlerini baz almışlardır. Maddeyle ilişkili bir bağımlılık olmadığından internet bağımlılığı tanı kriterleri için, DSM-5'te maddeyle ilişkili olmayan bozukluklar kategorisinde yer alan kumar oynama bozukluğu tanı kriterlerinin kullanılabileceğini söylemektedirler. Buna göre (DSM-5, 2016: 470-471) 12 aylık süre içerisinde, en az dördü ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye neden olan, sürekli ve yineleyici, sorunlu bir internet kullanımı davranışı tanı koymak için bulunması gereken şartlardır. Ögel (2014), DSM-5'te yer alan kumar bağımlılığını internet bağımlılığı için uyarlayarak, sekiz kriterinden beşinin bulunmasıyla, internet

bağımlılığı teşhisinin koyulabileceğini söylemiştir. Bu sekiz kriter: internetle ilgili aşırı zihinsel uğraş, internetle geçirilen sürenin sürekli arttırılması, internet süresini azaltma girişimlerinin başarısız olması, internet kullanımının azaltılması durumunda hissedilen yoksunluk hissi, başlangıçta olduğundan çok daha fazla internette zaman harcama, internetin aşırı kullanımı sonucu kişinin ilişkilerinde ve sosyal yaşamında sorunların yaşanması, internete bağlı kalabilmek için çevresindeki insanlara yalan söyleme, internete bağlı olunduğu sürece duygulanım değişikliği (umutsuzluk, suçluluk, anksiyete, depresyon vb.) olmasıdır. Ayrıca on yedi maddelik belirtileri listelemiş ve listede yer alan belirtilerin çoğunluğunun bulunması gerektiğini söylemiştir. Bu belirtilerden bazıları: internet kullanımının durdurulmasında zorluk, bırakmaya niyetlenilse de kullanmaya devam etme, başkaları tarafından sık sık kullanım konusunda uyarı alması, başkalarıyla vakit geçirmek yerine internette vakit geçirmeyi tercih etmek, internet yüzünden uykusuz kalmak, internet kullanılmadığı süreçte interneti düşünmek, internet kullanmayı iple çekmek, günlük sorumluluklarını internet yüzünden yerine getirememek ve internete gizli gizli bağlanmaktır. Belirtilerin çoğunluğunun var olmasının yanında, psikososyal işlevlerin bozulup bozulmadığı da tanı koymak için önemlidir. İşlev bozukluğu varsa bağımlılıktan söz edilebilir.

Griffiths'e (Akt. Cengizhan, 2005) göre internet bağımlılığı teşhisi koyulabilmesi için; dikkat çekme (sürekli internete bağlanmayı düşünme), duygu durum değişikliği (Kişinin günlük hayattaki duygusal tepkileri ile internette geçirilen zamanlardaki duygusal durumunun farklılığı), tolerans (internette geçirilen aynı sürenin zamanla aynı etkiyi verememeye başlaması), geri çekilme belirtileri (beklenmedik bir şekilde internet kullanımının kesilmesi sonucu ortaya çıkan duygusal ve fiziksel tepkiler), çatışma (bağımlı kişinin iletişim içinde olduğu kişilerle ve kendisiyle yaşadığı çatışmalar), nüksetme (bağımlının bırakma girişimleri sonucu kullanım isteğinin aşırı bir şekilde geri gelmesi) durumlarının var olması gerekir

3.4. Tütün Bağımlılığı

Tütün, bağımlılık yapıcı maddeler arasında en yaygın kullanılan maddedir. Coğrafi keşiflerle, İspanyollar tarafından Amerika'dan Avrupa'ya getirilmiştir.

Kullanımının yaygınlaşması ise 1560'lı yıllardır. Türkiye'de ise 1594-1603 yılları arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Genel olarak tütün, ilk olarak ilaç olarak kullanılmaya başlanmıştır. İlerleyen yıllarda keyif verici madde olarak kullanımı yaygınlaşmıştır. Osmanlı döneminde, zararları fark edilince yasaklanmaya kadar giden önlemler alınmıştır. Ekonominin kötüye gitmesi sonucu tütünün maddi kazancından faydalanılmak istenmiş ve tütün tekrar yasallaştırılmıştır. Günümüzde tütün ile ilgili iş ve işlemler devlet tekeline alınmıştır (Can, 2007).

Tütünün hızlı bir şekilde insan hayatına girmesinde, teknolojik gelişmelerin etkisi olmuştur. 19. yüzyıl sonrasında sigara sarma makinelerinin icadı ile üretim hızı artmış, üretimin çok olmasıyla fiyatlar düşmüş, bunun sonucu olarak sigara kullanımı hızla yayılmıştır. İzlenen reklam politikaları da, sigara kullanımının hızla yayılmasına neden olmuştur (Bilgiç, 2013).

Tütün, içerisinde binlerce zararlı madde bulundurmaktadır. Bunlardan biri ve en önemlisi nikotin maddesidir. Nikotin, bağımlılık yapıcı bir uyarıcıdır (Tarhan ve Nurmedov, 2017) Nikotinin en önemli zararı, beynin beslenmesini engellemesidir. Ayrıca nikotin insanlarda ruhsal durum, öğrenme performansı ve dikkati toplama konularında olumsuzluklar meydana getirir (Can, 2007). Nikotin ağız, burun ve hatta deriden kolay ve hızlı emilmesi ile vücuda alınır (Karlıkaya, Öztuna, Solay, Özkan ve Örsel, 2006). Tütün ürünü kullanmayan kişilerin, içilen ortamda dumana maruz kalması hem duman soluma hem de deri yoluyla emiliminin hızlı olması nedeniyle tütünden olumsuz etkilenmelerine neden olur. Bu durum pasif içicilik olarak adlandırılır. Pasif içiciliğin riskli olma sebebi, sigara kullanan kişilerin filtre aracılığıyla dumanı içine çekerken etrafındaki kişilerin tütün dumanına doğrudan maruz kalmasıdır. Sigara içenlerin %94,7'si ile içmeyenlerin %96,8'i, başkalarının dumanını solumanın da ciddi sağlık sorunlarına neden olacağına inanmaktadır (Türkiye Yetişkin Tütün Araştırması, 2012). Tütünün zararlı olduğu ilk kez American Surgeon General Raporunda 1964 yılında bildirilirken Dünya Sağlık Örgütü ancak altı yıl sonra, 1970 yılında sigaranın zararlı olduğunu kabul etmiştir (Akt. Ünüvar, 2016). Bu tarihlerden itibaren dünyada tütün ile mücadele başlamıştır.

Tütünün, 20. Yüzyılda 100 milyon kişinin ölümüne neden olduğu varsayılmakta, tahmini olarak da her sene 6 milyona yakın kişinin, tütün

kullanımından kaynaklanan hastalıklardan öldüğü düşünülmektedir (Tarhan ve Nurmedov, 2017). Tütüne karşı önlem alınmadığı takdire 2030 yılına gelindiğinde her yıl 8 milyondan fazla kişinin öleceği, ölümlerin %80'inin gelişmekte olan ülkelerde olacağı, 21. Yüzyılda toplam 1 milyar kişinin öleceği tahmin edilmektedir (Tütün Salgını Raporu, 2008). Diğer ölüm oranlarına bakıldığında, tütünün önemli bir ölüm nedeni olduğu görülmektedir. Tütün kullanımı, doğrudan ölüm sebebi değildir. Tütün kullanan kişinin vücut bağışıklığının zayıflaması ve vücudun hastalıklara açık hale gelmesiyle çeşitli hastalıklar ortaya çıkmakta ve ölümler bu hastalıklar nedeniyle gerçekleşmektedir. Tütün birçok organı etkileyebilir. Tütünün en çok zarar verdiği organ akciğerdir (Koçak, 2016). Tütünün neden olduğu akciğer kanseri, diğer kanser türleri arasında en çok ölüme neden olan türlerden biridir (Kolektif, 2015: 292). Tütün kullanımı ayrıca kalp ve solunum hastalıklarının da başlıca nedenidir (Türkiye Yetişkin Tütün Araştırması, 2012). Dünyada en sık gözlenen sekiz ölüm nedeninden altısı için önemli bir risk faktörüdür (Akt.Topcuoğlu, 2018).

Tütün, değişik formlara sokularak tüketilebilmektedir. Bunlar: sigara, puro, nargile, pipo ve çiğnenebilecek tütün yapraklarıdır. Nargile 1605 yılında Mısır'dan Suriye'ye yayılmıştır. Osmanlı Dönemi'nde tütünün en yaygın kullanım şekli nargiledir (Shaw, 1994: 140). Son zamanlarda nargile kafeler açılmaya başlansa da 18 yaş altındaki çocuklara nargile satmak yasaktır. Kullanılan tütün ürünlerinin %94,8'i mamul sigara iken, %0,8 kadarı nargiledir (Küresel Yetişkin Tütün Araştırması, 2012). Günümüz Türkiye'sinde en yaygın kullanım alanına sahip olan ürün sigara olduğu için bu çalışmada daha çok sigara üzerinde durulacaktır.

Sigara içimine insanlar çoğu zaman genç yaşta başlarlar. Sigara içenlerin %80'i sigaraya 18 yaş altında başlamaktadırlar (Doğan ve Ulukol, 2010). Sigara içmeye başlama yaşı ile ilgili yapılan bir araştırmada; öğrencilerden %11'i ilk sigara içme yaşının 11 yaşın altında olduğunu belirtmiştir (Ögel, 2002). 2014 yılında yapılan bir araştırmada, halen dünya nüfusunun %30'unun sigara kullanmakta olduğu ortaya koyulmuştur (Karakülah, Şengül ve Balcı, 2014). Ergenlik döneminde, düzenli olarak sigara içmeye başlayan kişilerin yarısı sigaradan kaynaklanan hastalıklardan ölmektedir(Karlıkaya ve ark., 2006). Türkiye'de toplamda 14,8

milyon kişi (%27,1), tütün ürünü tüketmektedir. Erkekler arasında tütün tüketimi, kadınlara göre çok daha fazladır.

Sigara kullanım yaygınlığı üzerine yapılmış bir araştırmada; Türkiye genelinden yaşı 15 ile 17 arasında değişen 18.520 öğrenci üzerinde çalışılmıştır ve öğrenciler arasında yaşam boyu en az bir kez sigara kullanma oranı %63,9 bulunmuştur. Öğrencilerin %22'si her gün sigara içtikleri, ayrıca %6,6'sının yoğun olarak sigara kullanmakta oldukları belirlenmiştir. Kullanıma bakıldığında günlük 11-20 tane arası sigara içenler %3,9 iken, %2,7'si bir paketten fazla sigara içmektedir (Ögel, 2002). Bu sonuca bakıldığında, ciddi boyutta sigara tüketiminin olduğu görülmektedir. Ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada sigara kullanan öğrencilerin %80'i, deneyenlerin %84,5'i ve içmeyenlerin %97,7'si sigaranın zararlı olduğunun farkındadır (Doğan ve Ulukol, 2010). Dolayısıyla kişiye sadece sigaranın verdiği zararların bilgisini vermek, sigara kullanımını önleme açısından tek başına yeterli değildir.

Her gün sigara içmeye başlama ile ilgili yapılan araştırmada, örneklem grubundaki öğrencilerin %19,3'ü her gün sigara içtiğini söylemiştir. 11 yaş ve öncesinde her gün sigara içmeye başlayanların oranı %1,4'tür (Ögel, 2002). 10 yaş ve altında sigara kullanmaya başlayanların %70'ten fazlasının ise bağımlı olduğu bulunmuştur (Boyacı, Çorapçıoğlu, Ilgazlı, Başyiğit ve Yıldız, 2003). Erken yaşta sigara kullanmaya başlamanın, bağımlı olmada etkili bir unsur olabileceği görülmektedir.

Bağımlılığın altında yatan nedenler incelendiğinde; genetik, arkadaş çevresi, özenti, merak ve sosyalleşme önemli nedenler arasında sayılabilir (Gövebakan ve Duyan, 2015; Kolektif, 2015: 307-314). Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir araştırmada, sigaraya başlama nedenleri üzüntü, stres, özenti ve merak olarak belirlenmiştir (Koçak, 2016). Klasik aile ve ikiz çalışmaları, sigara içme davranışında genetik faktörlerin katkısı olduğunu ortaya koymuştur (Karakülah ve ark. 2014). Tütün ürünü kullanmada, ailenin tütün ürünlerine yönelik tutumu önemli bir etkendir. Ailede tütün kullanımı varsa ya da tütün ürünü tüketen kişilere karşı olumlu bir tavır sergileniyorsa, çocuğun tütüne bakışı olumlu olabilmektedir. Yapılan bir araştırmada öğrencilerden %26,1'i annelerinin, %56,5'i babalarının sigara içtiğini

ifade etmişlerdir (Doğan ve Ulukol, 2010). Aile içerisinde yeterli sosyalleşme ortamının olmaması ve aile içi iletişimin sağlıklı olmaması gençlerin riskli davranışlara yönelmesine ve çeşitli ortamlarda zararlı maddelerle tanışmasına neden olabilmektedir.

Doğan ve Ulukol (2010) tarafından ortaokul ve lise öğrencileri arasında yapılmış bir çalışmada öğrenciler, sigara içme nedenlerini arkadaşlarından ayrı kalmamak, merak, kendini daha iyi hissetmek, büyüdüğünü hissetmek olarak açıklamışlardır. En yakın arkadaşı sigara kullanan öğrenci ile çocuğun sigara kullanması arasında olumlu bir ilişki saptanmıştır (Doğan ve Ulukol, 2010). Her üç gençten biri sigarayı, arkadaşı içtiği için kullandığını söylemiştir. Öğrenciler sigara kullanım nidenlerini; büyümenin sembolü olması, reklamların özendirici rolü, arkadaş grubuna ayak uydurma ve sıkıntıdan kurtulma olarak ifade etmişlerdir (Boyacı ve ark., 2003). Sağar'ın (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yapmış olduğu bir araştırmada, başlama nedeni en çok işaretlenenden en aza doğru; arkadaş ortamı, psikolojik veya ailevi sorunlar, aile ortamı, merak/deneme, bir gruba ait olma ihtiyacı, çevre etkisi, sınav stresi olarak belirtilmiştir.

Sigara ve alkol kullanan gençlerin %10,6'sı (her iki grup için de aynı oran) madde denemek istediklerini belirtmiştir. Sigara ve alkol kullanan gençler arasında madde kullanan kişileri tanıma oranı daha yüksek bulunmuştur (Özer, 1991). Sigara kullanımı madde kullanımı için bir basamak görevi görebilmektedir. Bu bağlamda da önlenmesi gereken bir tehlikedir.

Madde denememiş öğrencilerden, arkadaşlarından sigara içmek için çok az ya da biraz ısrar gördüklerini söyleyenler öğrencilerin %23,6'sını, çok fazla ısrar gördüklerini söyleyenler öğrencilerin %3,5'ini oluşturmaktadır. Sigara denemiş öğrencilerin %31,9'u çok az ya da biraz ısrar gördüklerini, %7,1'i ise çok fazla ısrar gördüklerini bildirmişlerdir (Ögel, 2002). Tüm bu istatistiksel veriler arkadaş çevresinin, sigaraya başlamaya neden olabilecek önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir. Sigara karşıtı iki eğitim modeli kullanılarak yapılan bir araştırmada (Doğan ve Ulukol); eğitim semineri alan öğrencilerde sigaranın sağlığa zararı konusunda fikri olmayanlar %6,3'ten %4,5'e düşmüş, sigaranın sebep olduğu hastalıklar öğrenciler tarafından %65,5 oranla doğru yanıtlanmıştır. Sigara kullanan

30 öğrenciden 3'ü eğitimden sonra sigarayı bıraktığını ifade etmiştir. Akran eğitimi alan ikinci grupta ise fikri olmayanlar %1,1'e düşerken, sigaranın sebep olduğu hastalıkları öğrencilerin %89,5'i doğru yanıtlamış ve 27 öğrenciden 4'ü sigarayı bırakmıştır (2010). Sigara, diğer bağımlılık yapıcı maddelere karşı basamak görevi görebilmektedir. Bu nedenle bilgilendirme çalışmalarında ve önleyici çalışmalarda sigaranın, diğer maddeleri kullanmaya geçişte rol oynadığı bilgisi üzerinde durulmalıdır (Koçak, 2016).

Türkiye'de, sigarayla mücadelede geniş kapsamlı çalışmalar yürütülmektedir. Sigara fiyatlarının vergi yoluyla arttırılması ve bu gelirlerin bir kısmının sigarayla mücadele çalışmaları için kullanılması, sigara markalarının doğrudan ve dolaylı olarak reklam ve promosyon vermelerinin yasaklanması, sigaradaki toksik içeriklerinin belirtilmesinin zorunlu olması, çarpıcı sağlık görsel ve uyarıcılarının paket üzerinde bulundurulması ve okullarda önleyici eğitimlerin (TBM) verilmesi önemli mücadele çalışmalarından bazılarıdır (Karlıkaya ve ark., 2006).

Türkiye'de tütün tüketimine karşı bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi, dünya çapında 144 ülke tarafından imzalanmıştır ve 2004 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Sözleşme içeriğinde: tütün talebini azaltmak için vergi ve fiyat önlemleri, tütün dumanından korunma, tütün ifşasıyla ilgili düzenleme, tütün paketlemesi, reklam ve promosyonları, satışı konuları yer almaktadır. Sözleşmenin amaçları arasında insan sağlığını korumak, tütünün yayılmasına tepki göstermek, tütünle ilgili çalışmalara ayrılan ülke giderleri üzerindeki yükü hafifletmek, bağımlılığı önleyebilmek ya da azaltmak, tütün ürünü kullanmayan insanları tütün dumanından korumak, insanları bilgilendirmek ve bilinçlendirmektir (Ergüder, 2008).

Türkiye'de, 1996 yılında "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" çıkarılmış ve bu kanunun adı, 2008 yılında "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir. Belirli usuller çerçevesinde kapalı alanlarda sigara içimi yasaklanmış, içenler için de caydırıcı sayılabilecek miktarda para cezası belirlenmiştir. Tütün ürünleri üreten firmaların sponsor olması, reklam vermesi, promosyon ürün vermesi, 18 yaş

altındaki kişileri istihdam etmesi yasaklanırken 18 yaş altındakilere tütün ürünü satılması, okullara yakın bölgelerde tütün ürünü satılması da yasaklanmıştır. Tütün ürününün kullanımınınn yasak olduğu yerlerde yasada belirtildiği şekliyle sigara tüketiminin yasak olduğunu belirten bir tabelanın asılması, tütün ürünleri satışı yapan yerlerde görünür ve okunabilir şekliyle 18 yaşın altındaki kişilere satılmasının yasak olduğunu belirten bir uyarının asılması gerekmektedir. Kamu spotu şeklinde, radyo ve televizyonlarda da tütün ürünlerinin zararları konusunda bilgilendirici yayın yapma zorunluluğu getirilmiştir (Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun, 2008).

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nin imzalanmasından beş yıl sonra tütün kontrolü konusunda etkililiği ispatlanmış altı uygulamayı içeren MPOWER paketi hazırlanmıştır. Türkiye MPOWER paketini tamamlayan ilk ülkeler arasına girmiştir. Açılım olarak MPOWER:

M: monitoring (tütün kullanımını ve önleme politikalarını izleme)

P: protect (kişilerin pasif içicilikten etkilenmesini önlemek)

O: offer (sigarayı bırakmak isteyenlere yardım etmek)

W: warn (kişilerin sigaranın zararlarına karşı uyarılması)

E: enforce (tütün reklam, sponsor ve tanıtımlarıyla ilgili yasakların uygulamaya geçirilmesi)

R: raise (tütüne uygulanan vergilerin arttırılması) (Tütün Salgını Raporu, 2008).

Türkiye'de, tütün ürünleriyle mücadele kapsamında yapılan tüm çalışmalar, istatistiksel değişimler meydana getirmiştir. 2008 yılında yapılan Türkiye Yetişkin Tütün Araştırması verilerinde, tütün kullanımı nüfusun %31,2'si iken bu oran 2012'de %27,1'e gerilemiştir (2012). Nargile kullanımı da %2,3'ten %0,8'e gerilemiştir. Araştırma, tütün kullanımını azaltmaya yönelik çalışmaların sonuçlarını da göstermektedir. Sigara paketleri üzerinde uyarı gördükleri için bırakmayı düşünenlerin oranı %94,3 iken, sigara paketleri üzerinde resimli uyarı görenlerde bırakmayı düşünme oranı %92,5'tir (Türkiye Yetişkin Araştırması, 2012).

Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi'nin ilkokul kademesindeki Temiz Hava Modülü, tütün ürünleri ve tütün bağımlılığı üzerine hazırlanmış bir sunum ve bir dergi içeriği bulundurur. Temiz hava sunum içeriğinde; bağımlılık, tütün ürünleri, tütün ürünlerinin arttırdığı riskler, tütün ürünlerinden korunma yolları ve sigara içmemenin faydaları alt başlıkları yer alır. Eğitim sunuları düzenli olarak revize edilmektedir. Eğitimi alacak tüm kademelerde ortak yer alan sağlıklı yaşam modülü, sağlıklı yaşamın nasıl olması gerektiğine odaklanır. Önleyici olma amacı taşıyan Türkiye Bağımlılıkla Mücadele eğitimi, gelişim özelliklerine uygun olarak modülleri kademe arttıkça genişletmektedir ve tütün bağımlılığı modülü ilk olarak ilkokul kademesinde verilmeye başlanır. 15 yaş ve üzerindeki kişiler üzerinde yapılan bir araştırmada, sigara kullananların %96'sı, kullanmayanların %96,2'si sigaranın sağlığa zararlı olduğunu bilmektedirler (Türkiye Yetişkin Tütün Araştırması, 2012). Kişilerin bilgi anlamında sigaranın zararları konusunda farkında bilgili olmalarına rağmen kullanmaya devam etmeleri, yapılacak çalışmaların sadece bilgi verici boyutta olmasının yeterli olmayacağını göstermektedir.

DSM-5'te tütünle ilişkili bozukluklardan tütün kullanım bozukluğunun tanısı için, 12 aylık süreç içinde belirtilen kriterlerden en az iki tanesinin klinik açıdan işlevsellikte düşme ve belirgin bir sıkıntıya sebep olması gerekmektedir (Köroğlu, 2014). Tütün kullanım bozukluğunun tanı kriterleri şunları içerir: çoğu kez, daha uzun süreli ve istenilenden daha fazla tütün kullanılır, tütün kullanımını denetim altında tutmak ya da bırakmak için sürekli bir istek duymak ve bunun için çabalamaların sonuçsuz kalması, tütün kullanma, tütün temin etmek ya da tütünün yarattığı etkilerden kurtulmak için çok zaman harcamak, tütün kullanmaya çok istekli olmak ya da kendini zorlanmış hissetme, kişinin içine girdiği sosyal ortamlardaki sorumlulukları yerine getirememesi ile sonuçlanan tekrarlayıcı tütün kullanımı, tütünün etkilerinden dolayı sorunlar yaşanmasına rağmen tütün kullanmaya devam etme, tütün kullanımından dolayı önemli birtakım toplumsal, işle ilgili etkinliklerin ya da eğlenme-dinlenme etkinliklerinin bırakılması veya azaltılması, tekrarlayıcı bir şekilde tehlikeli olabilecek durumlarda tütün kullanmak, büyük bir olasılıkla tütünün neden olduğu yineleyici bedensel veya ruhsal sorunlar olmasına rağmen tütün kullanımına devam etmek, tolerans gelişmiş olması ve yoksunluk gelişmiş olmasıdır.

Bu kriterlere göre tütün bağımlılığı teşhisi konulmaktadır.

Bağımlılıkla mücadelede en etkili ve daha az masraflı mücadele, önleyici amaçlı yapılacak çalışmalardır. Tütün ve internet bağımlılığı geliştiren insanların karşılaşabileceği sorunlar ve bağımlılığın ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlar bu bölümde anlatılmıştır. Etkili bir bağımlılık mücadelesi için toplumun bilinçlendirmesi, bağımlılığın oluşmadan önlenmesinde etkili olabilmektedir.

4. TÜRKİYE BAĞIMLILIKLA MÜCADELE EĞİTİMİ

Bu bölümde TBM eğitiminin oluşturulmasındaki gerekçeler, eğitimin arka planı ve eğitimin kazanımlarına yer verilecektir.

4.1. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi ve Eğitimin Arka Planı ve Gerekçeleri

Türkiye'de bağımlılık, her yaştan insanı tehdit etmektedir. Yeşilay Cemiyeti'nin 1920'de ülkemizde kurulmasıyla başlayan bağımlılıkla mücadele, günümüzde Bağımlılıkla Mücadele Eğitim Programı (TBM) ile devam etmektedir. Bu program 2014 yılında Yeşilay bünyesinde geliştirilmiş kapsamlı ve önleyici bir hizmettir. Bağımlılıkla mücadelede en etkili yöntem bağımlılığın ortaya çıkmadan önce önlenmesidir. Bağımlılıktan kurtulmak hem kişi için zor hem de devlet ekonomisi açısından maliyetlidir. Tüm bu gerekçeler göz önünde bulundurularak az maliyet ve önleyici olmak amacıyla TBM eğitimi oluşturulmuştur. Eğitim içeriğinin ve materyallerin hazırlanmasından sonra, uygulayıcı eğiticileri ve farklı hedef kitleleri eğitmekle sorumlu formatörler yetiştirilmiştir. Gönüllülüğün esas olduğu, Yeşilay'ın misyon ve vizyonunu bilen, madde bağımlılığı olmayan kişiler TBM formatör eğitimini alarak formatörlük unvanına ve belgesine sahip olmuştur. Alınan eğitimin kazanımları; kendisini ve yakın çevresini bağımlılık riskinden korumaya yardımcı olacak bilgi ve becerilerle birlikte, belgenin kişiye kazandırdığı yetkiler ile halk eğitim aracılığıyla eğitim verebilmektir.

Uygulayıcı eğitici, hazırlanmış eğitim içeriğini sunmaktan sorumlu kişidir. Formatörler tarafından eğitilen kişiler uygulayıcı eğitici unvanına sahip olur. Okullarda önleyici, bilgi verici, farkındalık yaratıcı, koruyucu ve bilinçlendirici hizmetlerin tümünü kapsayan çalışmaları yapan birim okul rehberlik servisleridir. Bu yüzden sahada çalışılacak alanlar okullar ve okullarda bu uygulamayı yapacak uygulayıcılar okul psikolojik danışmanları olarak belirlenmiştir. Eğitim 03 Ocak 2014 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı ile imzalanan protokolle başlamıştır (http://tbm.org.tr/media/1910/tbm_kazanimlari_mufredat_karsilastirma_raporu.pdf).

İlk olarak 2014 yılında formatörler eğitilmiştir. Revize çalışması sonrasında 2016 yılında tekrar yapılan formatörlük eğitimiyle 500 rehber öğretmen formatör olmuştur. Formatörlerin eğitmiş olduğu 28.000 rehber öğretmen de, sahada uygulayıcı olarak çalışma yürütmektedir. Yirmi milyon öğrenciye ve ebeveyn modülü ile anne babalara ulaşmak hedeflenmiştir (http://uygulayici.tbm.org.tr/). TBM, geniş ve kapsamlı bir kitleye hitap eder. İçeriğinde teknoloji bağımlılığı, tütün bağımlılığı, madde bağımlılığı, alkol bağımlılığı ve sağlıklı yaşam modülleri yer alır. Eğitim içerikleri, toplumu tehdit eden ve yaygın kullanım alanı olan bağımlılık türlerine göre belirlenmiştir. Bağımlı olmayan sağlıklı bireyleri desteklemek, tüm kesime sağlıklı olmayı öğretmek amacıyla tüm kademelere sağlıklı yaşam modülleri eklenmiştir. Anasınıfı modülleri; teknoloji bağımlılığı ve sağlıklı yaşamdır. İlkokul ve ortaokul modülleri; tütün bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı ve sağlıklı yaşam modülleridir. Lise ve yetişkin grubu modülleri; sağlıklı yaşam, teknoloji bağımlılığı, tütün bağımlılığı, alkol bağımlılığı ve madde bağımlılığıdır. Modüller yaş grubunun gelişim özelliklerine ve madde özelliklerine göre belirlenmiştir.

İçerik aktarımında kullanılan materyaller güncel içerikli materyallerdir. Uzaktan eğitim araçları, yüz yüze eğitim araçları, sunumlar, kitaplar ve broşürler ile eğitim verilmektedir. Eğitim araç-gereçleri ihtiyacı karşılayıp karşılamamasına göre sürekli revize edilmektedir (http://yetiskin.tbm.org.tr/Tbm-Hakkinda). Toplum yaşantısı ve yapısı sürekli değişmektedir. Eğitimlerin etkili olabilmesi için bu değişimlere ayak uydurması gerekir (Özdemir, 2011). TBM eğitiminin revizyon işlemlerinin sık sık ve sürekli olasının gerekçelerinden biri de değişen toplum yaşantısı ve yapısına ayak uydurmaktır. Bu şekilde daha geniş bir kitleye hitap edebilecektir. Eğitimin, alanında ilk olmasında etkili olan birincil faktör; programın oluşturulmasında Türkiye'de yaşayan insanların oluşturduğu sosyolojik yapı ve toplumun ihtiyaçlarıyla birlikte mevcut eğitim sistemi göz önünde bulundurularak hazırlanmış olmasıdır. İçerik olarak eğitim, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Bilim Kurulu tarafından, bilimsel temelli yaklaşım ile hazırlanmıştır. (Durmuş ve ark., 2016)

TBM eğitim içeriği interaktif içeriklere sahip olsa da tek başına yeterli eğitimler değildir. Eğitimi desteklemek için; medya aracılığıyla kamu spotları

hazırlanıp televizyonlarda bağımlılığa ve sağlıklı yaşama dikkat çekilmeye çalışılarak kurumsal işbirliği modeli uygulanmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra teşvik edici olması bakımından 2018 yılından itibaren "sağlıklı nesil sağlıklı gelecek" adı altında bağımlılıkla ilgili resim ve şiir yarışmaları düzenlenmeye başlanmıştır.

Modül içeriklerine bakıldığında: tütün bağımlılığı, alkol bağımlılığı, teknoloji bağımlılığı ve madde bağımlılığı modüllerinde; bireylerin bağımlılığın olumsuz yönlerine ilişkin farkındalığını arttırmak, verilecek bilgilerle kişilerin bilinçlenmelerini sağlamak amaçlanmıştır. Sağlıklı yaşam modülü, önleyicilik amacına daha iyi hizmet etmesi açısından tüm kademelerde yer verilmiştir (http://tbm.org.tr/media/1910/tbm_kazanimlari_mufredat_karsilastirma_raporu.pdf). Anasınıfı kademesinde sağlıklı yaşam ve teknoloji bağımlılığı; ilkokul kademesinde sağlıklı yaşam, teknoloji bağımlılığı ve tütün bağımlılığı; ortaokul kademesinde sağlıklı yaşam, teknoloji bağımlılığı ve tütün bağımlılığı; lise kademesinde, yetişkin ve ebeveyn grubunda sağlıklı yaşam, teknoloji bağımlılığı ve tütün bağımlılığı yanında alkol ve madde bağımlılığı konuları yer alır. Konular her kademede başlık olarak aynıdır. İçerikler, eğitimi alacak öğrencilerin gelişimlerine uygun olarak hazırlanmıştır. Her modülün kendi konusuyla alakalı bir dergisi vardır. İnternet sitesiyle eğitim desteklenmeye çalışılmıştır. Video, sunum, broşür, çocuk şarkıları ve hikayelere TBM internet sitesinden ulaşmak mümkündür. 2018 yılında ebeveynlere yönelik materyaller de TBM sitesinde ayrıca yerini almıştır. Ebeveyn modülünde amaç, ebeveynin kendi yaşamı için bağımlılık konusunda bilgi edinmesi yanında çocuğuna yönelik davranışlarını düzenleyebilmesini sağlayacak bilgilerin de kazandırılmasıdır.

İlkokulda eğitim planı sekiz ders saati şeklinde planlanmıştır. Halk eğitim aracılığıyla açılan eğitimler haftada dört gün ikişer saat olarak planlanır. İki saat sağlıklı yaşam, üç saat tütün bağımlılığı ve üç saat teknoloji bağımlılığı eğitimi verilmektedir. Eğitim materyalleri sunumlar, dergiler, eğitici videolar ve şarkılardır. Materyallerden dergiler hariç diğerleri TBM internet sitesinde yer almaktadır. Dergiler site üzerinden yapılan talep üzerine okullara gönderilir. Bu çalışmada; dergi

talebi sonrası, dergi gönderiminin uzun sürmesi nedeniyle sunumlar, videolar ve şarkılardan yararlanılarak eğitimler verilmiştir. Uygulayıcılara verilen kılavuz yarı yapılandırılmış bir içeriğe sahiptir. Bu yüzden eğitimlerin aktarımı rehber öğretmenlere göre farklılıklar gösterebilmektedir.

4.2. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi Kazanımları

İlkokul kademesinde teknoloji bağımlılığı içerisinde 33 kazanım bulunmaktadır. Bu kazanımlar; bazı değer ölçütlerinin kültürlere göre farklılaşabileceğini bilir, hak ve özgürlükleri ihmal edildiği durumlara ilişkin çözüm önerileri geliştirir, doğaya hükmeden değil doğanın bir parçası olduğunu düşünerek hareket eder, yalnızlaşma eğilimi olduğunda bunu fark eder, mahremiyetin ne olduğunu bilir ve mahremiyetini korur, diğer insanların mahremiyetine saygı gösterir, ailesiyle ve arkadaşıyla vakit geçirmekten hoşlanırdır.

Diğer kazanımlar: yaşam alanında sağlıkla ilgili düzenlemeler yapar, kullandığı eşyaların sağlıklı/yalın ve ergonomik olup olmadığına dikkat eder, aşırılığın her türlüsünden kaçınması gerektiğini söyler, düzenli uyku ile sağlık arasında ilişki kurar, hastalıklardan korunmak için önlem alır, alışkanlığı bağımlılıktan ayırt eder, bağımlı hale gelmenin bırakmaktan çok daha kolay olduğunu fark eder, bağımlıların genellikle kendilerini kontrol edebilecekleri inancıyla kullanıma başladıklarını fark eder, bağımlılık tedavisinin uzun ve zor bir süreç olduğunu ifade eder, teknolojinin dengesiz kullanımının sağlığa etkilerini fark eder-önlem alır, yüz yüze ilişkiyi önemser, teknolojik ürünlere sahip olmanın sosyal statüyü göstermediğini fark eder, kullanmakta olduğu teknoloji ürünlerini zorunlu olmadığı sürece değiştirmez, teknolojinin insan yaşamı üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini ifade eder, bağımlılığın ekonomik zararlarına örnekler verir, teknoloji kullanımında zamanı doğru yönetir, eğlendirici teknolojik araçların ve içeriğin seçiminde dikkat edeceği noktaları vurgular, interneti güvenli bir biçimde kullanır, kişisel bilgilerin paylaşımının olası zararlarını örneklerle açıklar, insanlar arası ilişkilerde sosyal medyanın oluşturabildiği olumsuzlukları objektif bir biçimde değerlendirir, internetin yanlış kullanımında aldatma, dolandırma, taciz, zorbalık vb. problemler yaratabileceği çıkarımında bulunur, internet dışındaki bilgi kaynaklarını

da kullanır, internette anonim kişilik sahibi olmanın olumlu ve olumsuz yönlerini tartışır, sitedeki art niyetli kullanımlar için yerleştirilen güvenlik açıklarını sıralar, oyunların temelde hep aynı izlekler/temalar üzerinde ilerlediğini kavrar, izleyeceği televizyon programının seçiminde dikkat edilecek hususları sıralar (Durmuş ve ark., 2016).

İlkokul kademesi tütün bağımlılığı kısmında 14 kazanım yer almaktadır. Bu kazanımlar; hak ve özgürlükleri ihmal edildiği durumlara ilişkin çözüm önerileri geliştirir, hastalıklardan korunmak için önlem alır, bağımlı hale gelmenin bırakmaktan çok daha kolay olduğunu fark eder, bağımlılıkların genellikler kendilerini kontrol edebilecekleri inancıyla kullanıma başladıklarını fark eder, bağımlılık tedavisinin uzun ve sor bir süreç olduğunu ifade eder, bağımlılığın ekonomik zararlarına örnekler verir, sigara içen veya içmeyen bireylerin özelliklerini karşılaştırır, sigaranın sağlık üzerindeki etkilerini çevresindeki insanlarla paylaşır, sigaranın diğer maddelerden daha az zararsız olduğu algısını reddeder, sigaranın bir problem çözme aracı olmadığını ifade eder, sigara içmenin bir güç simgesi olmadığını ifade eder, gruba dahil olmanın sigara içmeyi gerektirmediğini fark eder, pasif içicilik kavramını tanımlar ve sigarasız ortam için haklarını korur. (Durmuş ve ark., 2016).

Eğitim, yarı yapılandırılmış, önleyici olma ve toplumun geneline hitap etme amacı taşıyan bir eğitimdir. Milli eğitim müfredatıyla paralel kazanımlara yer verilmesi ve ebeveyn modülünün eğitim içeriğinde yer almasıyla bağımlılık oluşmadan önceki yaş gruplarının çevresinin de desteklenerek eğitimin etkililiği arttırılmak istenmiştir.

5. YÖNTEM

Bu bölümde; araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, veri toplama araçlarının uygulanması ve toplanan verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması konularına değinilmiştir.

5.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma, nicel araştırma türü olarak tasarlanmıştır. Nicel araştırma yöntemi kullanılma sebebi, TBM eğitiminin; cinsiyet, okul, aile ekonomik durumu, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu arasında ilişkinin sorgulanmak istenmesidir.

Araştırmada 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde Çerkezköy'de bulunan Atatürk İlkokulu ve Mevlana İlkokulu 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden seçilen örneklem grubunun; TBM eğitimi öncesi uygulanan ZT ve TH ön testleri ile eğitimden bir ay sonra ve üç ay sonra uygulanan ZT ve TH son testlerinden almış oldukları toplam puanlarını etkileyen değişkenler incelenmiştir. Bağımlı değişken eğitim sonunda edinilen bilgi düzeyi, bağımsız değişkenler cinsiyet, aile ekonomik durumu, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu ve okumakta oldukları okullar olarak belirlenmiştir. Yapılan ön test ve son testlere öğrenciler isim yazmamışlardır. Yapılan ön test, son test1 ve son test2'nin aynı öğrenciye ait olduğunu belirlemek için öğrencilerden yaptıkları her ankete öğrenci numaralarını yazması istenmiştir.

5.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Tekirdağ ili Çerkezköy ilçesinde bulunan Atatürk İlkokulu (316 öğrenci) ve Mevlana İlkokulu'nda (415 öğrenci) 3. ve 4. sınıfta okumakta olan, araştırmaya gönüllü olarak katılan toplam 731 çocuktan oluşmaktadır. Çalışma grubu; ortalama ve ortalama üzerinde akademik beceri gösterdiği düşünülen öğrencilerin eğitim gördüğü ve görece ailelerin AED'lerinin daha yüksek olduğu Atatürk İlkokulu ile ortalama ve ortalamanın altında akademik beceri gösterdiği ve ailelerinin AED'lerinin daha düşük olduğu düşünülen öğrencilerin eğitim gördüğü Mevlana İlkokulu 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşturulmuştur.

5.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, araştırmacı tarafından oluşturulan "Genel Bilgi Formu" (Ek 1) ile TBM eğitimi pilot bölgelerinde eğitimin etkililiğini ölçmek için Yeşilay tarafından uygulanan "Temiz Hava Ön Test ve Son Testi" (Ek 2) ile "Zararsız Teknoloji Ön Test ve Son Testi" (Ek 3) kullanılarak toplanmıştır.

5.3.1. Genel Bilgi Formu

Çalışma grubunda yer alan 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin cinsiyet, okul, ailelerinin aile ekonomik durumu, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu özelliklerini belirleyebilmek için araştırmacı tarafından "Genel Bilgi Formu" oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, aile ekonomik durumu, anne ve baba eğitim durumları frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyet, Aile AED, Anne ve Baba Eğitim Durumları Frekans ve Yüzde Dağılımları

Demografik Bilgiler		**f**	**%**
Cinsiyet	Kız	378	51,7
	Erkek	353	48,3
Aile Ekonomik Durumu	Kötü	43	5,9
	İyi	494	67,6
	Çok İyi	194	26,5
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	267	36,5
	Ortaokul	174	23,8
	Lise	208	28,5
	Üniversite	82	11,2
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	165	22,6
	Ortaokul	145	19,8
	Lise	283	38,7
	Üniversite	138	18,9

Tablo 1'de yer alan verilerde; araştırmaya katılan çocukların %51,7'sinin (378) kız, %48,3'ünün (353) erkek bulunmuştur. Çocukların ailelerinin ekonomik durumu; %5,9'unun (43) kötü, %67,6'sının (494) iyi ve %26,5'inin (194) çok iyi olduğu görülmüştür. Anne eğitim durumu ise; %36,5'inin (267) ilkokul, %23,8'inin (174) ortaokul, %28,5'inin (208) lise ve %11,2'sinin (82) üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Baba eğitim durumu; %22,6'sının (165) ilkokul, %19,8'inin (145)

ortaokul,%38,7'sinin (283) lise ve %18,9'unun (138) üniversite mezunu olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okullara Göre Cinsiyet, Aile AED, Anne ve Baba Eğitim Durumları Frekans ve Yüzde Dağılımları

Demografik Bilgiler			**f**	**%**
Cinsiyet	Atatürk İlkokulu	Kız	156	49,4
		Erkek	160	50,6
	Mevlana İlkokulu	Kız	222	53,5
		Erkek	193	46,5
Aile Ekonomik Durumu	Atatürk İlkokulu	Kötü	15	4,8
		İyi	217	68,7
		Çok İyi	84	26,5
	Mevlana İlkokulu	Kötü	28	6,8
		İyi	277	66,8
		Çok İyi	110	26,4
Anne Eğitim Durumu	Atatürk İlkokulu	İlkokul	80	25,3
		Ortaokul	67	21,2
		Lise	122	38,6
		Üniversite	47	14,9
	Mevlana İlkokulu	İlkokul	187	45,1
		Ortaokul	107	25,8
		Lise	86	20,7
		Üniversite	35	8,4
Baba Eğitim Durumu	Atatürk İlkokulu	İlkokul	44	13,9
		Ortaokul	47	14,9
		Lise	144	45,6
		Üniversite	81	26,6
	Mevlana İlkokulu	İlkokul	121	29,2
		Ortaokul	98	23,6
		Lise	139	33,5
		Üniversite	57	13,7

Tablo 2'de yer alan verilerde; araştırmaya Atatürk İlkokulundan katılan çocukların %49,4'ü (156) kız, %50,6'sı (160) erkek; Mevlana İlkokulundan katılanların %53,5'i (222) kız, %46,5'i (193) erkektir. Aile ekonomik durumu dağılımına baktığımızda Atatürk İlkokulu'ndan araştırmaya katılan çocukların aile osyo-ekonomik durumu %4,8'inin (15) kötü, %68,7'sinin (217) iyi ve %26,5'inin (84) çok iyi olduğu, Mevlana İlkokulu'ndan araştırmaya katılan aile çocukların aile ekonomik durumunun %6,8'inin (28) kötü, %66,8'inin (277) iyi ve %26,4'ünün

(110) çok iyi olduğu görülmüştür.

5.3.2. Temiz Hava Ön Test ve Son Testler

Temiz Hava testi, TBM eğitiminin tütün bağımlılığı modülünün pilot bölgelerdeki etkililiğinin araştırılması için oluşturulmuş bir testtir. Aynı maddeleri içeren bir ön test ve iki son test olarak oluşturulmuştur. 17 maddelik bilgiler vardır ve çocuk ilk 12 maddeye doğru, yanlış ve fikrim yok seçeneklerinden birini işaretlerken, geriye kalan 5 madde 5'li Likert tipi sorudan oluşmaktadır. Araştırmacı, testin ilk 12 maddesini öğrencilerin daha rahat cevaplayabilecekleri bir şekilde düzenlemiştir (Ek 2). Etik kurul onayından sonra Tekirdağ İl Milli Eğitim Ar-Ge birimine başvurularak, testlerin okullarda uygulanma izni alınmıştır.

Testin oluşturulmasındaki amaç, çocukların eğitim almadan önce tütün ve tütün bağımlılığı konusunda neler bildiklerini ve eğitim, aldıktan sonra bilgi düzeylerinin ne kadar arttığını belirlemektir. 2016-2017 yılında pilot bölgelerde testler uygulanmış ve Yeşilay Cemiyeti'ne uygulanmış olan ön test ve son testler ulaştırılmıştır. Ancak yollanan ön test ve son testlerle ilgili herhangi bir istatistiksel sonuca ulaşılamamıştır. Yeşilay Cemiyeti ile iletişime geçilmiştir. Testlerin analiziyle ilgili herhangi bir geri dönüş yapılmamıştır.

Ölçeğin güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla TH ölçeklerinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. TH ön test için Cronbach Alfa katsayısı (α) .65, TH son test1 için Cronbach Alfa katsayısı (α) .74 TH son test2 için Cronbach Alfa katsayısı (α) .67 bulunmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. TH Faktör Analizi Sonuçları

	TH Ön Test	TH Son Test1	TH Son Test2
KMO	.76	.84,85	.78
Bartlet's	P<0,001	P<0,001	P<0,001
Varyans Değeri	%50,81	%45,86	%42,12

Testte sosyal beğenilirliği önlemek için bazı cevaplarda ters kodlama yöntemi uygulanmıştır. Öncelikli olarak bu maddeler SPSS programında tersine çevrilerek doğru bilgi sağlayan her cevabın "1" puan olması sağlanmıştır. Çocukların bilmeden, rastgele işaretleme ihtimaline karşı koyulan "bilmiyorum" seçeneği de "0" puana karşılık gelmektedir. Öğrencilerin testten alabileceği maksimum puan "12" iken en düşük puan "0" dır. Böylece her bir öğrencinin verilen konu ile ilgili bilgi düzeyi belirlenmiştir.

5.3.3. Zararsız Teknoloji Ön Test ve Son Testler

Zararsız Teknoloji testi, TBM eğitiminin teknoloji bağımlılığı modülünün pilot bölgelerdeki etkililiğinin araştırılması için oluşturulmuş bir testtir. Testin içeriği ve uygulanma biçimi Temiz hava testiyle aynıdır. O yüzden bu bölümde tekrar detaylandırılmayacaktır.

TBM eğitimi için testin oluşturulmasındaki amaç, çocukların eğitim almadan önce teknoloji (internet) ve teknoloji (internet) bağımlılığı konusunda neler bildiklerini ve eğitim aldıktan sonra bilgi düzeylerinin ne kadar arttığını belirlemektir. 2015-2016 yılında pilot bölgelerde testler uygulanmış ve Yeşilay Cemiyeti'ne uygulanmış olan ön test ve son testler ulaştırılmıştır. Ancak sonrasında testlerle ilgili herhangi bir istatistiksel sonuca ulaşılamamıştır. Yeşilay Cemiyeti ile iletişime geçilmiş ancak testlerin analiziyle ilgili herhangi bir geri dönüş yapılmamıştı**r.** Ölçeğin güvenirlik düzeyini belirlemek amacıyla ZT ölçeklerinin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri hesaplanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.ZT ön test için Cronbach Alfa katsayısı (α) .67 ZT son test1 için Cronbach Alfa katsayısı (α) .72 ZT son test2 için Cronbach Alfa katsayısı (α) .76 bulunmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. ZT Faktör Analizi Sonuçları

	TH Ön Test	TH Son Test1	TH Son Test2
KMO	.79	.83	.86
Bartlet's	P<0,001	P<0,001	P<0,001
Varyans Değeri	%40,70	%42,58	%38

Testte sosyal beğenilirliği önlemek için bazı cevaplarda ters kodlama yöntemi uygulanmıştır. Öncelikli olarak bu maddeler SPSS programında tersine çevrilerek doğru bilgi sağlayan her cevabın "1" puan olması sağlanmıştır. Çocukların bilmeden, rastgele işaretleme ihtimaline karşı koyulan "bilmiyorum" seçeneği de "0" puana karşılık gelmektedir. Öğrencilerin testten alabileceği maksimum puan "12" iken en düşük puan "0" dır. Böylece her bir öğrencinin verilen konu ile ilgili bilgi düzeyi belirlenmiştir.

5.4. Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Araştırmacı, katılımcılara, uygulayıcı öğretmenlere, sınıf öğretmenlerine ve velilere çalışma öncesinde çalışmanın amacı ve süreç hakkında açıklamalar yapmış ve elde edilen bilgilerin gizlilikle muhafaza edileceği ifade edilmiştir. Öncelikle velilerden "Genel Bilgi Formu"nu doldurmaları istenmiştir. Cinsiyet, AED, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu bilgileri bu formlar aracılığıyla ailelerden elde edilmiştir.

Ön testler eğitimden bir hafta önce uygulanmıştır. Eğitim içeriği üç rehber öğretmen tarafından her sınıfta 8'er saatlik eğitim planına uygun olarak iki hafta içerisinde tüm öğrencilere uygulanmıştır. Eğitimden bir ay sonra çocukların eğitim içeriğinden öğrendiklerini ölçmek amacıyla son test1 uygulanmış, eğitimden üç ay sonra da çocukların zaman içerisinde bilgi düzeylerinde ne kadar değişim olduğunu tespit etmek amacıyla ikinci son test uygulanmıştır.

5.5. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Genel Bilgi Formundan, TH ve ZT ön test ve son testlerinden elde edilen

veriler SPSS 15,0 programına girilmiştir. SPSS üzerinde analiz yaparken Abdullah CAN'ın "SPSS ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi" adlı kitabı kaynak olarak kullanılmıştır. Öncelikli olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği analiz edilmiş ve analiz sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür.

Okullara göre öğrenci cinsiyet, aile ekonomik durumu, anne ve baba eğitim durumu frekans analizi ve yüzdelik dağılımı hesaplanmıştır. Öğrencilerin testlerden aldıkları toplam puan hesaplanmıştır. TH ön test, son test1 ve son test2 için öğrencilerin toplam puanları kendi aralarında ikili olarak t testi yapılarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiş ve testler arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. ZT ön test, son test1 ve son test2 için öğrencilerin toplam puanları arasında yapılan t testinde de testler arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür. Cinsiyet, okul, aile ekonomik durumu, anne ve baba eğitim durumları bağımsız değişkenleri ile öğrencilerin testlerden aldıkları toplam puanlar arasında ilişkili örneklemler için t testi, ilişkisiz örneklemler için t testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

6. BULGULAR

Bu bölümde, TH ön test, son test1 ve son test2 ve ZT ön test, son test1, son test2 puanları ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilerek yorumlanmıştır.

6.1. Temiz Hava Testleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin, TH ön testinden aldıkları puanlar ile TH son test1'den aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda eğitim öncesi yapılan TH ön test ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 8,07; ss: 2,51) ile eğitimden bir ay sonra yapılan TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 8,75; ss: 2,67) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -6,63, p<0.001]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,3) bu farkın az düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu tütün bağımlılığı eğitiminin, öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5. TH Ön Test ve TH Son Test1 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	x̄	ss	df	t	p
TH Ön Test	731	8,07	2,51	730	-6,63	0,000
TH Son Test1	731	8,75	2,67			

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin, TH ön testinden aldıkları puanlar ile TH son test2'den aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda TH ön test ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 8,07; ss: 2,51) ile TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 9,08; ss: 2,31) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -10,43, p<0.001]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,4) bu farkın az düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu tütün bağımlılığı eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Tablo 6).

Tablo 6. TH Ön Test ve TH Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	x̄	ss	df	t	p
TH Ön Test	731	8,07	2,51	730	-10,43	0,000
TH Son Test2	731	9,08	2,31			

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin, TH son test1'den aldıkları puanlar ile TH son test2'den aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda TH son test1 ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 8,75; ss: 2,67) ile eğitimden üç ay sonra yapılan TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 9,08; ss: 2,31) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -3,50, $p<0.001$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,1) bu farkın az düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu tütün bağımlılığı eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırma öncesinde beklenen, ilk yapılan son testte puanların yükselmesiyken, ikici son testte puanların düşmesi durumu iken son test2 puanlarının yükseldiği görülmüştür. Kısa aralıklarla yapılan test maddelerinin aynı olması bilgilerin hatırlanması kolaylaştırmış olabileceği gibi, tütünle mücadele güncel bir konu olduğu için çocukların bilgi birikiminin çevreden etkilenme ihtimali göz önünde bulundurulabilir (Tablo 7).

Tablo 7. TH Son Test1 ve TH Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	x̄	ss	df	t	p
TH Son Test1	731	8,75	2,67	730	-3,50	0,000
TH Son Test2	731	9,08	2,31			

6.2. Zararsız Teknoloji Testleri Arasındaki Farklılıkların İncelenmesi

Öğrencilerin ZT ön testinden aldıkları puanlar ile ZT son test1'den aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili

örneklemler için t testi sonucunda ZT ön test ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 5,80; ss: 2,79) ile ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$= 6,9; ss: 2,90) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -9,66, p<0.001]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,4) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu internet bağımlılığı eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Tablo 8)

Tablo 8. ZT Ön Test ve ZT Son Test1 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	$\bar{x}$	ss	df	t	p
TH Ön Test	731	5,80	2,79	730	-9,66	0,000
TH Son Test1	731	6,90	2,90			

Öğrencilerin ZT ön testinden aldıkları puanlar ile ZT son test2'denden aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda ZT ön test ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 5,80; ss: 2,79) ile ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 7,23; ss: 3,04) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -12,76, p<0.001]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,5) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu internet bağımlılığı eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir (Tablo 9).

Tablo 9. ZT Ön Test ve ZT Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	$\bar{x}$	ss	df	t	p
TH Ön Test	731	5,80	2,79	730	-12,76	0,000
TH Son Test2	731	7,23	3,04			

Öğrencilerin ZT son test1'den aldıkları puanlar ile ZT son test2'den aldıkları puanlar arasında anlamlı bir fark olup olmadığına bakmak için yapılan ilişkili örneklemler için t testi sonucunda ZT son test1 ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 6,9; ss: 2,90) ile ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 7,23; ss: 3,04) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(730)}$ = -2,96, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,1)

bu farkın az düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu durum söz konusu internet bağımlılığı eğitiminin öğrencilerin bilgi düzeylerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Araştırma öncesinde beklenen, ilk yapılan son testte puanların yükselmesiyken, ikici son testte puanların düşmesi durumu iken son test2 puanlarının yükseldiği görülmüştür. Kısa aralıklarla yapılan test maddelerinin aynı olması bilgilerin hatırlanması kolaylaştırmış olabileceği gibi, tütün tüketimi güncel bir sorun olması nedeniyle çocukların bilgi birikiminin çevreden etkilenme ihtimali göz önünde bulundurulabilir (Tablo 10).

Tablo 10. ZT Son Test1 ve ZT Son Test2 Toplam Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Yapılan İlişkili Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

ÖLÇÜM	N	x̄	ss	df	t	p
TH Son Test1	731	6,90	2,90	730	-2,96	0,003
TH Son Test2	731	7,23	3,04			

6.3. Testlerden Alınan Puanlar ile Cinsiyet İlişkisinin İncelenmesi

Çalışmaya katılan öğrencilerin TH testlerinden aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını ortaya koymak için ilişkisiz örneklemler için t testi yapılmıştır. Kız öğrencilerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 8,06) ile erkek öğrencilerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 8,09) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(729)}$= -0,13, p>0.05]. Kız öğrencilerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 8,88) ile erkek öğrencilerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 8,60) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(729)}$= 1,42, p>0.05]. Kız öğrencilerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 9,10) ile erkek öğrencilerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 9,06) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(729)}$= 0,24, p>0.05]. Tütün bağımlılığı konusunda yapılan ön test, son test1 ve son test2 puanlarının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür.

Çalışmaya katılan öğrencilerin ZT testlerinden aldıkları puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadıklarını ortaya koymak için ilişkisiz örneklemler için t testi yapılmıştır. Kız öğrencilerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 5,81) ile erkek öğrencilerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 5,78) arasında anlamlı bir fark

görülmemiştir [$t_{(729)}$= 0,13, p>0.05]. Kız öğrencilerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 7,02) ile erkek öğrencilerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 6,77) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(729)}$= 0, 25, p>0.05]. Kız öğrencilerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 7,25) ile erkek öğrencilerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$= 7,20) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$t_{(729)}$= 0, 84, p>0.05]. İnternet bağımlılığı ön test, son test1 ve son test2'lerden alınan puanların cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür.

6.4. Testlerden Alınan Puanlar ile Okullar Arasındaki İlişkisinin İncelenmesi

Çalışmaya katılan öğrencilerin, TH ön testinden aldıkları puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 8,39; ss: 2,50) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 7,83; ss: 2,53) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 2,99, p<0.05]. Bu durumda eğitimden önce var olan bilgi düzeylerinin okullara göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 11).

Tablo 11. TH Ön Test Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	$\bar{x}$	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	8,39	2,50	729	2,99	0,003
Mevlana İlkokulu	415	7,83	2,53			

Çalışmaya katılan öğrencilerin, TH son test1'in puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 9,19; ss: 2,61) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 8,41; ss: 2,67) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 3,97), p<0.001]. Bu durumda eğitimden sonra edinilen bilgi düzeylerinin okullara

göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 12).

Tablo 12. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arasında Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	9,19	2,61	729	3,97	0,000
Mevlana İlkokulu	415	8,41	2,67			

Çalışmaya katılan öğrencilerin, TH son test2 puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 9,33; ss: 2,35) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 8,89; ss: 2,27) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 2,54, $p<0.05$]. Bu durumda eğitimden üç ay sonra hatırlanan bilgi düzeylerinin okullara göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 13).

Tablo 13. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	9,33	2,35	729	2,54	0,01
Mevlana İlkokulu	415	8,89	2,27			

Çalışmaya katılan öğrencilerin, ZT ön testinin puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 6,28; ss: 2,91) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{öntest}$ = 5,43; ss: 2,64) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 4,15, $p<0.001$]. Bu durumda eğitimden önce var olan bilgi düzeylerinin okullara göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 14).

Tablo 14. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	6,28	2,91	729	4,15	0,000
Mevlana İlkokulu	415	5,43	2,64			

Çalışmaya katılan öğrencilerin, ZT son test1 puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 7,50; ss: 2,96) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest1}$ = 6,45; ss: 2,77) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 4,95, $p<0.001$]. Bu durumda eğitimden sonra edinilen bilgi düzeylerinin okullara göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 15).

Tablo 15. ZT Son Test1 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	7,50	2,96	729	4,95	0,000
Mevlana İlkokulu	415	6,45	2,77			

Çalışmaya katılan öğrencilerin, ZT son test2 puan ortalamalarının okullara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için yapılan ilişkisiz örneklemler için t testi sonucunda, Atatürk İlkokulu öğrencilerinin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 7,79; ss: 2,97) ile Mevlana İlkokulu öğrencilerinin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{sontest2}$ = 6,80; ss: 3,02) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$t_{(729)}$= 4,44, $p<0.001$]. Bu durumda eğitimden üç sonra hatırlanan bilgi düzeylerinin okullara göre farklılık gösterdiği söylenebilir (Tablo 16)

Tablo 16. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalamasının Okullar Arası Karşılaştırılması Amacıyla Yapılan İlişkisiz Örneklemler İçin t Testi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	ss	df	t	p
Atatürk İlkokulu	316	7,79	2,97	729	4,44	0,000
Mevlana İlkokulu	415	6,80	3,02			

6.5. Testlerden Alınan Puanlar ile Katılımcıların Aile Ekonomik Durum İlişkisinin İncelenmesi

Çalışma grubunun testlerden almış olduğu puanların aile ekonomik durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek için ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ = 7,49), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 8,21), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 7,85) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$F_{(2-728)}$ = 2,73, p>0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı fark bulunan grup olmadığı görülmüştür.

TH son test1 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için TH son test1 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ = 7,79), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 8,86), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 8,67) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(2-728)}$ = 3,30, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın, ekonomik durumunu kötü olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile iyi olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 17).

Tablo 17. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	46,59	2	23,30	3,30	0,038	Kötü-İyi
Gruplar İçi	5142,08	728	7,06			
Toplam	5188,67	730				

TH son test2 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu arasında bir fark olup olmadığını belirlemek için TH son test2 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmıştır. Test sonunda, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ =8,58), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 9,11), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 9,08) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$F_{(2-728)}$ = 1,06, p>0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

ZT ön test puan ortalaması ile aile ekonomik durumu, ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ = 5,56), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 5,97), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 5,40) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(2-728)}$ = 3,17, p>0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın ekonomik durumunu iyi olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile çok iyi olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 18).

Tablo 18. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	48,93	2	24,46	3,17	0,043	İyi-Çok İyi
Gruplar İçi	5627,70	728	7,73			
Toplam	5676,63	730				

ZT son test1 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ = 6,23), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 7,04), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 6,70) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$F_{(2-728)}$ = 3,30, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

ZT son test2 puan ortalaması ile aile ekonomik durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, ekonomik durumunu kötü olarak belirten öğrencilerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{kötü}$ = 6,28), ekonomik durumunu iyi olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{iyi}$ = 7,46), ekonomik durumunu çok iyi olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{çokiyi}$= 6,86) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(2-728)}$ = 4,99, $p>0.01$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın ekonomik durumunu kötü olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile iyi olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 19).

Tablo 19. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle AED Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	91,17	2	45,59	4,99	0,007	Kötü-İyi
Gruplar İçi	6649,13	728	9,13			
Toplam	6740,30	730				

6.6. Testlerden Alınan Puanlar ile Anne Eğitim Durumu İlişkisinin İncelenmesi

TH ve ZT testlerinden alınan puanlar ile anne eğitim durumu arasındaki ilişkiyi incelemek için ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. TH ön test puan ortalaması ile anne eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 7,64), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 8,04), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 8,59), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 8,24) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 5,88, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın anne eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 20).

Tablo 20. TH Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	109,29	3	36,43	5,88	0,001	İlkokul-Lise
Gruplar İçi	4503,87	727	6,20			
Toplam	4613,16	730				

TH son test1 puan ortalaması ile anne eğitim durumu arasında fark olup olmadığını belirlemek için TH son test1 puan ortalaması ile anne eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 8,45), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 8,77), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 9,03), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 8,94) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$F_{(3-728)}$ = 2,04, p>0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

TH son test2 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu arasında fark olup olmadığını belirlemek için TH son test2 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 8,77), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 8,96), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 9,47), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 9,34) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 4,18, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın anne eğitim durumunu

ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 21).

Tablo 21. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	65,97	3	21,99	4,18	0,006	İlkokul-Lise
Gruplar İçi	3824,59	727	5,26			
Toplam	3890,56	730				

ZT ön test puan ortalaması ile anne eğitim durumunu arasında fark olup olmadığını belirlemek için ZT ön test puan ortalaması ile anne eğitim durumunu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 5,34), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 5,36), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 6,36), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 6,79) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 10,59, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,04) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın anne eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması, anne eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması, anne eğitim durumunu ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ve anne eğitim ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 22).

Tablo 22. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	237,63	3	79,21	10,59	0,000	İlkokul-Lise İlkokul-üniversite
Gruplar İçi	5439,00	727	7,48			Ortaokul-Lise Ortaokul-Üniversite
Toplam	5676,63	730				

ZT son test1 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu arasında fark olup olmadığını belirlemek için ZT son test1 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 6,51), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 7,05), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 7,12), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 7,32) arasında anlamlı bir fark görülmemiştir [$F_{(3-728)}$ = 2,74, p>0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı fark olmadığı görülmüştür.

ZT son test2 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu arasında fark olup olmadığını belirlemek için ZT son test2 puan ortalaması ile anne eğitim durumunu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, anne eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 6,59), anne eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 7,13), anne eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 7,78), anne eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 8,10) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 8,80, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,04) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey

çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın anne eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ve anne eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile anne eğitim durumunu üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 23).

Tablo 23. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Anne Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	236,10	3	78,70	8,80	0,000	İlkokul-Lise İlkokul-üniversite
Gruplar İçi	6504,20	727	8,95			
Toplam	6740,30	730				

6.7. Testlerden Alınan Puanlar ile Baba Eğitim Durumu İlişkisinin İncelenmesi

TH ön test puan ortalaması ile baba eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 7,56), baba eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 7,96), baba eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 8,44), baba eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 8,06) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 4,372, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın baba eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 24).

Tablo 24. TH Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	81,75	3	27,25	4,37	0,005	İlkokul-Lise
Gruplar İçi	4531,41	727	6,23			
Toplam	4613,16	730				

TH son test1 puan ortalaması ile baba eğitim durumu arasında fark olup olmadığını belirlemek için TH son test1 puan ortalaması ile baba eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 8,22), baba eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 8,50), baba eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 9,18), baba eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 8,75) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 5,102, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın baba eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 25).

Tablo 25. TH Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	106,99	3	35,66	5,10	0,002	İlkokul-Lise
Gruplar İçi	5081,68	727	6,99			
Toplam	5188,67	730				

TH son test2 puan ortalaması ile baba eğitim durumu arasında fark olup olmadığını belirlemek için TH son test2 puan ortalaması ile baba eğitim durumu

ilişkisiz örneklemler için tek yönlü tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 8,71), baba eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 8,71), baba eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 9,45), baba eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin TH son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 9,15) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 5,151, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,02) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın baba eğitim durumunu ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ve baba eğitim durumunu ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumunu lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 26).

Tablo 26. TH Son Test2 Toplam Puan Ortalaması ile Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	80,98	3	26,99	5,15	0,002	İlkokul-Lise Ortaokul-Lise
Gruplar İçi	3809,58	727	5,24			
Toplam	3890,56	730				

ZT ön test puan ortalaması ile baba eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumunu ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 5,16), baba eğitim durumunu ortakokul olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 5,46), baba eğitim durumunu lise olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 5,96), baba eğitim durumunu üniversite olarak belirtenlerin ZT ön test puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 6,57) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 7,678, p<0.05]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,03) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu

karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın baba eğitim durumuni ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması, baba eğitim durumuni ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ve baba eğitim durumuni ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 27).

Tablo 27. ZT Ön Test Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	174,34	3	58,11	7,68	0,000	İlkokul-Lise İlkokul-Üniversite
Gruplar İçi	5502,29	727	7,57			Ortaokul-Üniversite
Toplam	5676,63	730				

ZT son test1 puan ortalaması ile baba eğitim durumu arasında fark olup olmadığını belirlemek için ZT son test1 puan ortalaması ile baba eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumuni ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 6,32), baba eğitim durumuni ortakokul olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 6,89), baba eğitim durumuni lise olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 7,18), baba eğitim durumuni üniversite olarak belirtenlerin ZT son test1 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 7,04) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 3,26, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,01) bu farkın düşük düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonucunda anlamlı farkın baba eğitim durumuni ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 28).

Tablo 28. ZT Son Test1 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	81,51	3	27,17	3,26	0,021	İlkokul-Lise
Gruplar İçi	6053,40	727	8,33			
Toplam	6134,91	730				

ZT son test2 puan ortalaması ile baba eğitim durumu ilişkisiz örneklemler için tek yönlü varyans analizi ile karşılaştırılmış, test sonunda, baba eğitim durumuni ilkokul olarak belirten öğrencilerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ilkokul}$ = 6,47), baba eğitim durumuni ortakokul olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{ortaokul}$ = 6,64), baba eğitim durumuni lise olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{lise}$= 7,69), baba eğitim durumuni üniversite olarak belirtenlerin ZT son test2 puan ortalaması ($\bar{x}_{üniversite}$= 7,80) arasında anlamlı bir fark görülmüştür [$F_{(3-728)}$ = 9,39, $p<0.05$]. Test sonucu hesaplanan etki büyüklüğü (d=0,04) bu farkın orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Yapılan Tukey çoklu baba eğitim durumuni ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması, baba eğitim durumuni ilkokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması, baba eğitim durumuni ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni lise olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ve baba eğitim durumuni ortaokul olarak işaretleyenlerin puan ortalaması ile baba eğitim durumuni üniversite olarak işaretleyenlerin puan ortalaması arasında olduğu görülmüştür (Tablo 29).

Tablo 29. ZT Son Test2 Toplam Puan Ortalaması İle Baba Eğitim Durumu Arasındaki Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Gruplar Arası	251,53	3	83,84	9,39	0,000	İlkokul-Lise İlkokul-Üniversite
Gruplar İçi	6488,77	727	8,93			Ortaokul-Lise Ortaokul-Üniversite
Toplam	6740,30	730				

Yapılan analiz sonuçları tablolaştırılarak bu bölümde yer almıştır. Analizler sonucunda öğrencilerin bilinçlendirilmesi konusunda eğitimin etkili olduğu görülmüştür.

7. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye Bağımlılıkla Mücadele eğitiminin tütün ve teknoloji bağımlılığı modüllerinin, ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin bağımlılık konusunda var olan bilgi düzeylerini arttırıp arttırmadığı incelenmiştir. Var olan bilgi düzeyi ile eğitimden sonraki bilgi düzeylerine etki edebilecek unsurlar ön test ve son testlerden toplanan veriler ile SPSS'te analiz edilerek incelenmiştir. Bu bölümde SPSS'te yapılan analizlerin yorumları yer almaktadır.

Hem TH hem de ZT eğitimlerinden önce yapılan testlere göre eğitimden bir ay sonra yapılan testlerde puan artışı araştırmanın hipotezlerinde beklendiği gibi gerçekleşmiştir. Öğrencilerin eğitim öncesi var olan bilgi düzeyleri, eğitimden sonra artış göstermiştir. TBM eğitiminin etkili olduğu hipotezi doğrulanmıştır. Bu bulgular Akdenizli'nin (2019) TBM eğitiminin etkililiği konusunda ortaokul öğrencileriyle yaptığı araştırmayla paralellik göstermektedir. Ancak araştırma hipotezinde beklenen, eğitimden üç ay sonra yapılan ikinci son testlerdeki düşüş gerçekleşmemiş, son test1'lere göre son test2'lerde puan artışı olduğu görülmüştür. Son test2'lerdeki puan artışı; eğitimin etkililiğinin kalıcılığının bir göstergesi olabileceği gibi, test maddelerinin öğretici olabilmesi, bağımlılığın güncel bir sorun olması nedeniyle farklı kanallardan gelen mesajların çocukların bilgilerini arttırabilmeleri yanında, basitçe test maddelerinin çocuklar tarafından hatırlanmış olma ihtimali ile de açıklanabilir.

Eğitim öncesi yapılan ön testler ile eğitim sonrasında yapılan son test1 ve son test2'lerden alınan puanların iki okul arasında farklılaştığı görülmüştür. Atatürk İlkokulu öğrencilerinin tüm testlerden aldığı puanlar, Mevlana İlkokulu öğrencilerine göre daha yüksektir.

Bağımlılık konusunda var olan bilgi düzeyleri ile eğitimden sonraki bilgi düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı görülmüştür. Bu çalışmada öğrenme ve cinsiyet arasında ilişki olmadığını ortaya koyan çalışmalarla benzer sonuçlar elde edilmiştir (Dursun ve Dede, 2004). Cinsiyete göre öğrenme düzeyinde farklılaşma olacağı hipotezi yapılan analiz sonucunda reddedilmiştir.

Aile ekonomik durumunun (AED) öğrencilerin var olan bilgi düzeyleri ve eğitimden sonraki bilgi düzeylerine etkisini incelemek için yapılan analizlerde; TH ön testi ile AED arasında anlamlı fark görülmemiştir. TH son test1'de AED kötü diyenler ile iyi diyenler arasında anlamlı fark görülmüştür. AED iyi olanların aldığı puanlar, AED kötü olanların aldığı puanlardan yüksektir. Ekonomik durumun yüksek olmasının, çocukların eğitimden aldığı faydaya olumlu bir etkide bulunduğu söylenebilir. AED ile TH son test2 puanları arasında fark görülmemiştir. Bu durumda hipotezin sadece bir kısmının doğrulandığı söylenebilir.

Teknoloji Bağımlılığı Modülü etkililiğini ölçmek üzere yapılan analizlerde AED ile ZT ön test puanları karşılaştırılmış, AED iyi olanların puanları ile AED çok iyi olanların puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testinde var olan bilgi düzeyinin, AED çok iyi olanların iyi olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. AED ile ZT son test2 puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Tukey çoklu karşılaştırma testine göre anlamlı farkın, AED kötü diyenler ile iyi diyenler arasında olduğu görülmüştür. Genel olarak AED yükseldikçe puanlarda artış eğilimi gözlenmiştir. AED arttıkça ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır hipotezi doğrulanmıştır. AED ile TH ve ZT testleri arasındaki anlamlı farklar, öğrencilerin öğrenme düzeylerinin ailenin ekonomik durumuna göre farklılaştığını ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Kılıç ve Haşıloğlu, 2017; Gelbal, 2008).

Anne eğitim durumunun, öğrencilerin var olan bilgi düzeyleri ve eğitimden sonraki bilgi düzeylerine etkisini incelemek için yapılan analizlerde; TH ön testinde ve son test2'de, anne eğitim durumu ilkokul olan öğrenciler ile anne eğitim durumu lise olan öğrencilerin aldıkları puanlar arasında anlamlı fark görülmüş ancak eğitimden sonra yapılan son test1'de alınan puanların, anne eğitim durumuna göre farklılaşmadığı gözlenmiştir. Ön test ve son test2'de lise mezunu annelerin çocuklarının puanı, ilkokul mezunu annelerin çocuklarının aldığı puandan anlamlı ölçüde daha yüksektir. Var olan bilgi düzeyi ile eğitimden üç ay sonra ölçülen hatırlanan bilgi düzeyi annenin eğitim durumu arttıkça artmaktadır. Bu durumda anne eğitim durumu yükseldikçe TH testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan

puanlar artmaktadır hipotezi kısmen doğrulanmıştır.

Anne eğitim durumu ve ZT ön testi arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan analiz sonucunda anlamlı farkın anne eğitim durumu ilkokul ile lise, ilkokul ile üniversite, ortaokul ile lise ve ortaokul ile üniversite olanlar arasında olduğu görülmüştür. Anne eğitim durumu yükseldikçe testten alınan puanlar da artmıştır. Eğitimden bir ay sonra yapılan son test1'de alınan puanlar ile anne eğitim durumu arasında anlamlı fark görülmemiştir. Son test2'den alınan puanlar ile anne eğitim durumu arasında anlamlı fark görülmüştür. Anlamlı fark, anne eğitim durumu ilkokul ile lise ve ilkokul ile üniversite olanlar arasında görülmüştür. Anne eğitim durumu arttıkça hatırlanan bilgi düzeyi de artmaktadır. Buna göre anne eğitim durumu yükseldikçe ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır hipotezi kısmen doğrulanmıştır.

Baba eğitim durumunun, öğrencilerin var olan bilgi düzeyleri ve eğitimden sonraki bilgi düzeylerine etkisini incelemek için yapılan analizlerde; TH ön test ve son test1'de baba eğitim durumu ilkokul olan öğrencilerin puanı, baba eğitim durumu lise olan öğrencilerden daha düşüktür. Son test2'de baba eğitim durumu ilkokul ile lise ve ortaokul ile lise olan öğrencilerin puanları arasında anlamlı fark görülmüştür. Baba eğitim durumu arttıkça hatırlanan bilgi düzeyi artmaktadır. Genel olarak baba eğitim durumu arttıkça testlerden alınan puanlar yükselmektedir. Bu durumda baba eğitim durumu yükseldikçe TH testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır hipotezi doğrulanmıştır.

Baba eğitim durumu ile ZT testlerinden alınan puanlar karşılaştırıldığında; baba eğitim durumu ilkokul ile lise, ilkokul ile üniversite ve ortaokul ile üniversite olan öğrencilerin ZT ön testinde aldıkları puanlar arasında anlamlı farklar görülmüştür. Eğitimden sonra yapılan son test1'de baba eğitim durumu ilkokul olanlar ile lise olanların puanları arasında anlamlı fark görülmüştür. Edinilen bilgi düzeyi baba eğitim durumu arttıkça artmaktadır. Son test2'de baba eğitim durumu ilkokul ile lise, ilkokul ile üniversite, ortaokul ile lise ve ortaokul ile üniversite olan öğrencilerin test puanları arasında fark görülmüştür. Genel olarak baba eğitim durumu yükseldikçe öğrencilerdeki hatırlanan bilgi düzeyi artmaktadır. Bu durumda

baba eğitim durumu yükseldikçe ZT testlerinden (ön test, son test1, son test2) alınan puanlar artmaktadır hipotezi doğrulanmıştır.

Anne-babanın eğitim durumunun, öğrencilerin öğrenme düzeyini olumlu etkilediğini ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Dursun ve Dede, 2004; Anıl, 2019; Sarıer, 2015; Ural ve Çınar, 2014). Anne ve baba eğitim durumları ile alınan puanlar arasında, literatürde yer alan çalışmaları destekler nitelikte anlamlı farklar görülmüştür.

Verilen eğitim ve testler, çocuklarda konuya dair bir farkındalık yaratmış ve bu farkındalık sonucunda çocuklar çevrede karşılaşabilecekleri benzeri bilgilere daha fazla dikkat etmeye başlamış ve konuyla ilgili kamu spotu ve reklamlardan da daha çok etkilenmiş olabilirler. TBM eğitiminin ortaokuldaki etkililiğini araştırmak için yapılan bir araştırmada, öğrencilerin eğitimi alırken pasif durumda olmaları nedeniyle eğitimin yeteri kadar etkili olmadığı, eğitimi veren uygulayıcı grubu tarafından bir sorun olarak belirtilmiştir (Aktan, Yılmaz ve Yılmaz, 2018). Bu çalışmanın önerileriyle uyumlu olan araştırma bulgularından biri, katılımcı görüşlerine göre eğitim modüllerinin farkındalık oluşturma ve bilgilendirme konusunda etkili olduğunun bulunmuş olmasıdır.

Çalışmada okullar, cinsiyet, AED, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu ile test puanları arasında anlamlı fark olması beklenmektedir. Yapılan analizler sonucunda cinsiyet dışındaki değişkenler ile testlerden alınan puanlar arasında, kısmi de olsa anlamlı fark görülmüştür. Bu durumda hem TBM eğitiminin etkililiği desteklenmiş hem de çocukların okudukları okul, anne-babalarının eğitim durumları, ailenin ekonomik durumu gibi bazı farklı faktörlerin çocukların eğitimle aldıkları bilgilerde etkili rol oynadıkları belirlenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen bilgiler, bundan sonra kurgulanacak benzeri eğitimlerde çok boyutlu bakış açısının gerekliliğini gözler önüne sermiştir.

Gelişim dönemi özelliklerinin bilinmesi ve gelişim dönemlerinin sağlıklı bir şekilde yaşanması için çocuğun desteklenmesi, bağımlılığın ortaya çıkmadan önlenmesi için dikkat edilmesi gereken durumlardandır. Erikson'a göre temel güvene karşı güvesizlik döneminde çocuğun annesiyle geliştirdiği bağ ile oluşan güven

duygusu çocuğun ilişkisellik ihtiyacının başlangıcıdır. İlişkisellik ihtiyacı, çocuğun sosyal çevresiyle bağlı olmak istemesidir (Akt. Akçinar ve Özbek, 2017: 39). Kağıtçıbaşı'na (2010) göre özerklik ve ilişki ihtiyacı kavramları benliğin boyutları içerisinde bulunmaktadır ve benlik, kişinin kendini ve toplumdaki rolünü nasıl algıladığı ile alakalıdır. Her gelişim evresini sağlıklı bir şekilde geçiren bireyde olumlu bir benlik algısı gelişir.

Çocuğun sosyal ortamı genişledikçe ilişki içerisinde bulunduğu insan sayısı artar. Kurduğu ilişkiler ve ilişkilerde kendi davranışlarıyla ilgili aldığı geri dönütler benlik gelişimini etkiler. Erikson'un kuramında yer alan özerkliğe karşı kuşku ve utanç duygusu döneminde ise çocuklar kendi başlarına bir şeyler yapmak isterler. Özellikle ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendi davranışlarını kendisi başlatmak ve bitirmek, yapacağı şeyleri kendisi belirlemek ister. Tüm bunlar özerklik ihtiyacından kaynaklanan isteklerdir. Bu dönemi sağlıklı olarak tamamlayan çocuklar, ilerleyen zamanlarda kendi davranışlarını kontrol edebilen ve kendi davranışlarının sorumluluğunu alabilen bireyler olabilmektedir. Dolayısıyla özerklik ihtiyacını doğru bir şekilde gideren çocukların benlik algısı daha olumlu olmaktadır. Benlik algısı yüksek kişiler, akran baskısına daha az boyun eğmektedirler. Akran baskısı olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Olumsuz akran baskısı, çocuğa istemediği bir davranışı da yaptırabilmektedir (Kıran Esen ve Aktuğ, 2006): 13-23). Çocuğun yüksek benlik algısı, bağımlılık konusunda arkadaşlarından gelen baskılara direnmesinde daha güçlü olmasını sağlayabilmektedir.

Yaygın olarak ergenlik dönemi olarak ifade edilen dönem, değişimlerin hızlı yaşandığı, bireyin kimlik arayışına girdiği ve ruhsal değişimler yaşadığı dönemdir. Bu dönemde, ergen için "sosyal destek" kavramı daha önemli hale gelir. Sosyal destek, kişinin sevgi, ait olma, takdir görme gibi gereksinimlerin çevresinde iletişim halinde olduğu kişilerce karşılanması demektir (Aksüllü ve Doğan, 2004: 76-84). Sosyal destek kişiye, olumlu ruh hali, çevreyle olumlu iletişim, yalnızlığın giderilmesi ve olumlu benlik algısı gibi birtakım katkılar sağlar. Yapılan bir araştırmada, kişinin algıladığı sosyal destek düzeyi düştükçe internet bağımlılığı düzeyinin arttığı görülmüştür (Günüç, 2013: 98). Özellikle aileden alınan sosyal destek ve ailenin çocuğun internet kullanımı konusunda kontrolü, bağımlılığı önleme

açısından etkilidir. Sosyal desteğin eksik olduğu ergenlerde, stresli yaşam olayları karşısında depresyon, kaygı ve davranış sorunları, sosyal desteğin yüksek olduğu ergenlere göre daha fazladır (Gökler, 2007). Yapılan bir araştırmada Facebook kullanımıyla birlikte, kullanıcıların geleneksel kitle iletişim araçlarına yönelimlerinin ve çevreleriyle olan ilişkilerinin azaldığı tespit edilmiştir (Işık ve Topbaş, 2015: 335).

Risk alma davranışı ergenlik döneminde diğer dönemlere göre daha fazladır. Bunu sebebi gelişim döneminde ergenin kendi başına kötü bir şey gelmeyeceği hissiyatıdır. Bunun yanında ergenler akran grubuna uyma, gruptan dışlanmama amacıyla istemeden de risk alma davranışları gösterebilirler. Özellikle tütün ürünü tüketiminde akran grubu etkin rol oynamaktadır. Dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri, olumsuz yönde akran baskısıyla risk alan çocuklara müdahale etmektir. Ergen kendisine yetişkinler tarafından yapılan müdahalelere olumsuz tepkiler vererek, daha çok riskli davranışa yönelebilmektedir. Bu yüzden ebeveynlerin müdahaleler konusunda hassas davranmaları ve ebeveyn eğitimlerinde bu konuya önem verilmesi gerekmektedir.

Toplumsal normlar ve kitle iletişim araçları da risk alma davranışlarını etkilemektedir (Güney Karaman, 2013: 448). Tütün ürünlerinin toplumumuzda yaygın olması ve kültürel olarak kullanımının kabul edilmesi, ergenleri tütün ürünleri konusunda risk almaya itebilmektedir. Bu yüzden tütün ürünleri konusunda toplumun da bilinçlendirilmeye ve ortak tutuma yönlendirilmeye ihtiyacı vardır. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele eğitiminin yetişkin modülleri bu amaca hizmet etmek üzere geliştirilmiştir. Bu modüllerin yetişkinlere ulaşması için daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerekir. Yapılan bir çalışmada ülkemizde erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla riskli alma davranışında bulundukları görülmüştür (Özkan, Gündoğan ve Eldeleklioğlu, 2018: 1248). Risk alma davranışı ülkemizde erkeklerde kızlara göre daha hoş görülür. Bu durum eğitimin sonucunda bir cinsiyet farkı olduğu fikrini doğurmuştur. Ancak bu çalışmanın sonucunda TBM eğitiminin cinsiyet farkı olmaksızın öğrencileri eşit bir şekilde bilgilendirdiği gözlenmiştir.

Öz yeterlilik kişinin kendi potansiyeli ve yeteneklerinin farkında olması durumudur. Öz yeterlilik, ergenin sosyal becerisini geliştirmesinde yardımcı olurken risk alma davranışını azaltmasında da etkili olabilmektedir (Uysal ve Yılmaz Bingöl,

2014: 579-580). Bu yüzden çocuğun erken yaşlardan itibaren ilgi ve yeteneklerini keşfetme konusunda ailelerin destekleyici olması ve çocuğa keşfetme imkanı vermesi, çocuğun öz yeterlilik duygusu kazanmasında önemlidir. Özyeterliliği yüksek olarak büyüyen çocuklar öz yeterliliği düşük çocuklara göre akran baskısına daha dirençli olabilecektir. Bazı ergen gruplarında sigara kullanma, internette online oyun oynama ya da sosyal medya hesap üyeliği gibi grup normları bulunmaktadır. Öz yeterliliği düşük olan çocukların gruba uymak için istenmeyen davranışlara yönelme riski fazladır. Bu yüzden çocukların öz yeterlilik konusunda hem okul hem de aile tarafından desteklenmeleri gerekmektedir.

Bağımlılıkla mücadelede en başarılı yol, bağımlılığın ortaya çıkmadan önlenmesidir. Bu yüzden, ailelerin çocukları eğitirken etkili yöntemler kullanması, teknolojinin doğru kullanımı ile birlikte yaşam becerilerini doğru kazandırması ve benlik bütünlüğüne sahip çocuklar yetiştirmesi gerekmektedir. Bağımlılıkla ilgili okula düşen görev ise, çocuğun bağımlılığa yönelik tutumunu oluştururken ona, doğru yol göstermek, rehberlik servisi aracılığıyla aileleri bilinçlendirmek ve doğru yönlendirmek, öğrencilere sağlıklı yaşam becerileri geliştirmede destekleyici olmaktır. Bağımlılığın, olumsuz duygulardan kaçış, yaşam becerileri eksikliği ve boş zaman doldurma etkinliği yerine kullanılan nesne ya da yapılan davranış olduğu düşünülerek, bu yönde çocuğun desteklenmesi gerekmektedir. Okul rehber öğretmenleri tarafından çocukların yaşam becerilerini geliştirebilecek iletişim, hayır deme, empati, stresle başa çıkma ve duygu kontrolü becerileri konusunda rehberlik etkinliklerinin yapılması önleyici etkinlikler olarak önemlidir. Bağımlılığa geçiş sağlayan alt problemlere yönelik çözüm arayışları, asıl sorunu çözmede destek görevi görecektir. Bağımlılık, çeşitli unsurlar nedeniyle ortaya çıktığı için, sadece ailenin, sadece okulun ya da sadece polis vb. devlet bünyesindeki kurumların tek başına önleyici olabileceği bir konu değildir. Bağımlılık konusunda güçlü bir işbirliği gerekmektedir, kapsamlı bir çalışma ile ancak önleyici olunabilecektir. TBM eğitimi ile birlikte Yeşilay tarafından hazırlanmış kamu spotları ve çeşitli kurumlarla yapılan protokoller bağımlılıkla topyekun mücadeleyi amaçlamaktadır.

Tütün bağımlılığı ile ilgili olarak ailelere düşen önemli üç görev vardır. Bunlar, bağımlılık ve bağımlılıktan kaynaklı çıkacak olumsuz davranışların

önlenmesi, bağımlılığın erken uyarı işaretlerinin fark edilmesi ve bağımlılık ortaya çıktıysa bu sorunu belirleyerek çözmektir. Ailelerin çocuğa gösterecekleri aşırı şiddetli tepki, aile içi iletişim sorunlarına neden olabilmekte ya da çocuğu yalan söylemeye itebilmektedir. Bu yüzden ailelerin, çocuklarının sigara kullanımını öğrendiklerinde iletişimi bozmayacak şekilde bir yaklaşım sergilemeleri önemlidir (Ögel ve Kağan, 2018). Çocukları anlamaya ve kullanımın alt nedenlerini belirlemeye çalışmak önemlidir. Tütün bağımlılığı geliştirmiş olan gençlere suçlayıcı davranmak, sürekli olarak, bağımlı olduğunu yüzüne vurmak ve bırakması için tehdit etmek etkili sonuçlar vermemektedir (Gövebakan ve Duyan, 2015). Tütünün zararları ve kişiye etkisi konusunda çocukla konuşulmalıdır. Ailede açık ve sağlıklı bir iletişim varsa çocuğu yönlendirmek ve bağımlı olunacak şeylerden uzak tutmak kolay olabilecektir. Yapılan çalışmalarda çocuk yetiştirmede baba katılımının çocuğun arkadaşlık ilişkilerinin daha başarılı ve sosyal- duygusal gelişiminin daha iyi olmasını sağladığı görülmüştür (Pekel Uludağlı, 2017: 73). Bu yüzden babaların çocuklarıyla nitelikli zaman geçirmelerinin önemi ailelere belirtilmelidir. Bu çalışmada babanın eğitim durumunun yüksek olmasının hem eğitim öncesinde hem sonrasında bilgi düzeyine olumlu yönde etkilediği bulunmuştur. Bu nedenle babaların bu konudaki farkındalıklarının arttırılması önemlidir.

Tütün bağımlılığı konusunda, ailelerin önleyici olması için tütün ürünlerine yönelik algılarının olumsuz olduğu çocuğa hissettirilmelidir. Bununla birlikte, ailelerin her türlü bağımlılığa yönelik önleyici olma yollarından biri, çocuklarına, meraklarını doğru bir şekilde nasıl giderebileceklerini öğretmeleridir. Deneyerek merak gidermenin, bağımlılık gibi tehlikeli bir sonucunun yanında, araştırılarak giderilen merakın öğretici ve önleyici olabildiği bulunmuştur. Ünüvar'ın (2016) yapmış olduğu bir araştırmada tütünü bırakmada başarı nedenleri: irade, aile ve arkadaş desteği, kapalı alanlarda sigara içme yasağı, profesyonel yardım, hekim tarafından tavsiyede bulunulması iken; tütünü bırakmadaki engeller ise, stresle başa çıkmada zorluk, yetersiz aile ve arkadaş desteği, kilo alımı, arkadaş ve sosyal çevre etkisi, çekilme semptomlarıyla baş etmede zorluk olarak ortaya koyulmuştur.

İnternetin bağımlılık oluşturmasında, çocuğun iletişim becerilerinde sorun olması ve çekingen olması gibi kişisel özellikler risk oluşturmaktadır. Bu özelliğe

sahip kişilerde gerçek dünyada başka insanlarla sosyalleşememenin zorluğu yanında internet ortamı, sosyalleşme ve iletişim kurma konusunda özgür bir alan sağlamaktadır. Özellikle çekinik ve içe kapanık çocukların atılganlık ve iletişim becerisi desteklenmelidir ve yüz yüze iletişim konusunda cesaretlendirilmelidirler (Çakır ve Topçu, 2005: 71-96). Ayrıca çocuklar interneti nasıl doğru kullanmaları gerektiği konusunda yeterli bilgiye çoğunlukla sahip olmadıklarından okullarda medya okur-yazarlığı dersleri verilmesi yararlı olacaktır.

Ailelerin çocuklarını internet bağımlılığından korumaları için; internet filtresi kullanması, bilgisayarın ortak kullanım alanında bulundurulması, internet kullanımı konusunda çocukla sözleşme yapılması gerekmektedir. İnternet bağımlılığının erken uyarı işaretleri konusunda hassas olmak gereklidir, bu işaretler, akademik başarıda düşme, arkadaşlarından uzaklaşma, aşırı yorgunluk, gözlerde sulanma ve kanlanma, hobi ya da keyifli etkinliklerin yerine internette vakit geçirmeyi tercih etmedir (Ögel, 2014). Bu belirtileri, aile doğru olarak gözlemleyebilmelidir. Aileler okul rehberlik servisleriyle iletişim halinde olmalıdırlar. Uygulanabilecek olan TBM eğitim içeriği sayesinde önce kendileri için doğru bilgi alarak sonrasında çocuklarını bağımlılıktan koruma için neler yapabilecekleri konusunda daha ayrıntılı bilgiler edinebilirler.

İnternet bağımlılığını önlemede süre sınırlaması ebeveynler için etkili olabilecek yöntemlerden biridir. İnternet kullanımı keyif verici bir işlev için kullanıldığında zamanın nasıl geçtiği kullanıcılar tarafından anlaşılamamaktadır. Bu yüzden internet kullanımından olumsuz bir şekilde etkilenen kişi, bunun farkındaysa ve değiştirmek isterse kullanım süresini belirleyip bitiş zamanında kullanımı bırakmalıdır. Bu şekilde kullanım süresi kontrol edilebilir. Kontrol etmekte zorlanan kişi ise çevresinden bu konuda destek alabilir. Yaş grubu küçük bireylerde süre sınırlaması aileleri tarafından yapılabilir. Medikoğlu'nun (2018) yapmış olduğu bir araştırmada haftalık internet kullanım süresinin fazlalığı internet bağımlılığını tetiklemektedir.

Etkinlik listesi hazırlama yöntemi, internet kullanımını kontrol etmede etkili olabilecek bir diğer yöntemdir. Rehber öğretmenlerin ya da ebeveynlerin rehberliğinde çocuğa boş zamanlarında yapabileceği etkinlikler liste olarak hazırlatılabilir. Liste çocuğun kolay ulaşabileceği bir noktaya asılır. Çocuk boş

zamanını nasıl değerlendireceğine karar veremediği zamanlarda etkinlik listesi, fikir vermesi açısından etkili olabilecektir. İnternet bağımlılığı nedenlerinden olan internete kolay ulaşılabilirlik, internet etkinliklerinin emek gerektirmemesi ve kişinin internet dışında aklına başka alternatif gelmemesi gerekçelerine karşın etkinlik listesi kişinin odağını farklı noktalara çekme konusunda yönlendirici olabilecektir.

Her iki bağımlılık türünde de ailelerin ve sosyal çevrenin çocuklara doğru model olmaları önemlidir. Tütün kullanımı ya da gereksiz ve fazla internet kullanımı aile içinde olumsuz tepkiyle karşılanıyorsa, çocuklar için tercih edilebilirlik azalabilecektir (Ögel ve Kağan, 2018). Sigara kullanmada sosyal öğrenmenin etkisini araştırırken kişilere sorulan "sigara kullanımında aileden birisini örnek alıyor musunuz?" sorusuna yüksek oranda evet cevabı verilmiştir (Sağar, 2018). Bu bakımdan ailenin tutumunun önemi eğitimlerde belirtilmelidir.

8. SONUÇ

Bu çalışmada; Türkiye Yeşilay Cemiyeti tarafından hazırlanmış TBM eğitiminin etkililiği ölçülmüş ve bazı değişkenlerin TBM eğitiminin sonuçlarına etkisi incelenmiştir. Eğitim içeriğinde ilkokul 3. ve 4. sınıf düzeyinde bağımlılık modüllerinin etkisini ölçmek amaçlandığı için bu yaş grubuna uygulanmakta olan ve daha çok bağımlılığı önleme amacı taşıyan Teknoloji Bağımlılığı ve Tütün Bağımlılığı modülü eğitimleri verilmiştir. Eğitimin, çocukların bilgi düzeyine etkisi ön test ve son testlerle ölçülerek SPSS 15.0 programıyla analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan biri tütün bağımlılığı ve internet bağımlılığı konusunda var olan bilgi düzeyinin eğitim sonrasında artış göstermesidir. İki bağımlılık modülünün ön test ile eğitim bittikten bir ay sonra uygulanan son testleri arasında alınan puanların artış gösterdiği görülmüştür. Çalışmada beklenen sonuç; eğitim bittikten üç sonra yapılan son test2'de puan düşüşünün yaşanmasıdır. Ancak analiz sonucunda test puanlarında artışın devam ettiği gözlenmiştir. Bu sonuca neden olabilecek unsurlar; test zaman aralığının kısa olması dolayısıyla test sorularının bellekte kalarak daha kolay hatırlanması, bağımlılığın güncel bir sorun olması nedeniyle çevrede bu konuda bilinçlendirici birçok kamu spotu ve reklam vb. olması ve eğitim sonucunda öğrencilerin ilgisini çekerek bilgi düzeyini arttırmalarında bir fırsat sağlaması olduğu düşünülebilir. Öte yandan bu yaş grubundaki çocukların belli bazı konular hakkında farkındalıkları arttığında, bu konu ile ilgili çevreden gelen bilgiler konusunda daha seçici olabilmeleri de eğitimin farkındalığı arttırma yönündeki başarısını belirtiyor olabilir. Bu çalışmada elde edilen bulguların bu konuda yapılmış çalışmalarla uyumlu olduğu görülmüştür.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin var olan bilgi düzeylerini etkileyebilecek faktörler olarak; okul, cinsiyet, aile ekonomik durumu, anne eğitim durumu ve baba eğitim durumu araştırmada öncelikli olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin aldıkları puanlar cinsiyete göre farklılaşmazken, okullar arası anlamlı fark görülmüştür. Atatürk İlkokulu öğrencilerinin testlerden almış oldukları puanlar Mevlana İlkokulu öğrencilerinin test puanlarından yüksektir.

Aile ekonomik durumu ile testlerden alınan puanlar karşılaştırıldığında; aile

ekonomik durumunu kötü olarak işaretleyenler ile iyi olarak işaretleyenler arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Ekonomik durumu kötü olarak belirtilen öğrencilerin puanları, iyi olarak işaretleyenlerin puanından daha düşüktür. Anne eğitim durumu ile TH ve ZT ön test ve son test2'lerinde öğrencilerin aldıkları puanlar arasında da anlamlı fark bulunmuştur. Annenin eğitim durumu arttıkça testlerden alınan puanlarda artış olduğu görülmüştür. Ancak hem TH hem de ZT ön testleriyle son test1'ler arasında anlamlı bir fark çıkmadığı için bu konudaki hipotez kısmi olarak doğrulanmıştır. Baba eğitim durumu ile hem TH hem de ZT testlerinden alınan puanlar karşılaştırıldığında ise; eğitim durumu arttıkça hem ön test, hem son test1 hem de son test2'den alınan puanların yükseldiği görülmüştür. Yapılan bu çalışma sonucunda önleyici rehberlik alanında oluşturulmuş olan TBM eğitiminin, bilgi düzeyini arttırarak öğrencilerin bilinçlenmesini sağlamak amacına hizmet ettiği söylenebilir.

Türkiye'de bağımlılık konusunda TBM eğitimi oluşturulmadan önce rehber öğretmenler kendi oluşturdukları rehberlik etkinlikleri ile bağımlılık konusunda çalışmalar yapmaktaydılar. TBM eğitimi bağımlılık ve sağlıklı yaşam konularında standart bir çalışma yapılmasını sağlamıştır. Eğitimin içeriğine benzer ve standardize edilmiş başka eğitimler olmadığı için eğitimler arasında karşılaştırma yapılamamıştır. Yapılan çalışmanın sınırlılıkları; Çerkezköy ilçesinde bulunan iki okula devam eden öğrenciler ve bu öğrencilerin önceden hazırlanmış olan testlere vermiş oldukları cevaplarla sınırlı olmasıdır. Eğitimle ilgili yapılacak başka çalışmalarda daha büyük örneklem alınırsa ve daha farklı tekniklerle veri toplanabilirse eğitimlerin sonuçlarının etkisi hakkında daha detaylı sonuçlar ortaya çıkabilecektir.

KAYNAKÇA

Akçinar, Berna ve Özbek, Ebru, "Benlik Gelişiminin Öz-Yeterlilik Algısı ve Ebeveyn Davranışlarıyla İlişkisi", *Türk Psikoloji Yazıları*, Cilt: 40, Sayı: 20, 2017, ss: 39.

Akdenizli, Can, *Ortaokul Düzeyinde Uygulanan Türkiye Bağımlılıkla Eğitiminin (TBM) Etkililiği ve Öğrencilerin Eğitim ile İlgili Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2019.

Aksüllü, Nihayet ve Doğan, Selma, "Huzurevinde ve Evde Yaşayan Yaşlılarda Algılanan Sosyal Destek Etkenleri ile Depresyon Arasındaki İlişki", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sayı: 5, 2004, ss: 76-84.

Aktan, Osman, Yılmaz, Metin ve Yılmaz, Merve, " Ortaokullarda Uygulanan Bağımlılıkla Mücadele Programının Etkililiğinin Değerlendirilmesine Yönelik Yönetici, Öğretmen ve Veli Görüşleri", *Addicta: The Turkish Journal on Addications*, Cilt:4, Sayı: 5, 2018.

Alıcı, Tevfik, *Öğrenmenin Bilimsel Temelleri*, Palme Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2012, ss: 7-10.

Amerikan Psikiyatri Birliği, *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM-5)*, Çev. Ertuğrul Köroğlu, Hekimler Yayın Birliği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2014.

Anıl, Duygu, "Uluslararası Öğrenci Başarılarını Değerlendirme Programı(PISA)'nda Türkiye'deki Öğrencilerin Fen Bilimleri Başarılarını Etkileyen Faktörler", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 34, Sayı: 152, 2009.

Ayçiçek, İ. Metin, *Bağımlılık Görünmez Kaza Değildir*, Aram Yayıncılık, 1. Baskı, Diyarbakır 2013.

Aydoğdu, Hilal, Olcay Çam, Mahire, "Madde Kullanım Bozukluğu Olan ve Olmayan Ergenlerin Bağlanma Stilleri, Anne Baba Tutumları ve Sosyal Destek Algıları Yönünden Karşılaştırılması", *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 4, 2013.

Bayrakçı, Mustafa, "Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması", *Sakarya*

Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 14, 2007.

Bayraktutan, Fezade. *Aile İçi İlişkiler Açısından İnternet Kullanımı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bilim Dalı, İstanbul 2005.

Bilgiç, Nurcan, *Lise Öğrencileri Üzerinde Sigara Konusunda Yürütülecek Olan Akran Eğitiminin Sigara Kullanma Davranışı Üzerindeki Etkililiğinin Değerlendirilmesi*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir 2013.

Boyacı Haşim, Çorapçıoğlu Aytül, Ilgazlı Ahmet, Başyiğit İlknur, Yıldız Fisun, "Kocaeli Üniversitesi Öğrencilerinin Sigara İçme Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi", *Solunum Hastalıkları Dergisi*, Sayı: 14, 2003.

Can, Abdullah, *Spss ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Veri Analizi*, Pegem Akademi Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara 2018.

Can, Mehmet Ş. *İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinde Görülen "Madde Bağımlılığı" Alışkanlığı (Sakarya İli Örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Sakarya 2007.

Cengizhan, Cahit, "Öğrencilerin Bilgisayar ve İnternet Kullanımında Yeni Bir Boyut: İnternet Bağımlılığı", *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 22, 2005.

Çakır, Hamza ve Topçu, Hakan, " Bir İletişim Dili Olarak İnternet", *Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı:2, 2005, ss: 71-96.

Çalışgan, Hüseyin, *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık*, (Yüksek Lisans Tezi), Yedi Tepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Anabilim Dalı, İstanbul 2013.

Çam, Olcay ve Aydoğdu, Hilal, "Bağlanma Sürecinin Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergen Açısından Değerlendirilmesi", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 22, 2015, ss: 49-55.

Çelik, Mehmet V., *Madde Bağımlılığı İle Mücadelede Ortaöğretim Öğretmenlerinin Yeri Ve Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Elazığ 2006.

Çubukçu, Zühal ve Gültekin, Mehmet, "İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması

Gereken Sosyal Beceriler", *Bilig Dergisi*, Sayı: 37, 2006.

Deniz, Levent ve Çalışgan, Levent, "Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ve Siber Zorbalık", *Route Educational and Social Science Journal*, Cilt: 4, Sayı: 2, 2015.

Dinç, Mehmet, *İnternet Bağımlılığı*, Ferfir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

Doğan Gümüş, Derya ve Ulukol, Betül, "Ergenlerin Sigara İçmesini Etkileyen Faktörler ve Sigara Karşıtı İki Eğitim Modelinin Etkinliği", *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 17, 2010.

Durmuş, Arslan, Teber, Mehmet, Akyılmaz, Derya, Durmuş, Işılak, Hatice, Çetin, Hakan ve Yardım, Fatih, Kerem, *TBM Formatörler ve Uygulayıcılar İçin Kılavuz Kitabı*, Kültür Sanat Basımevi, 1. Baskı, İstanbul 2016.

Dursun, Şemsettin ve Dede, Yüksel, "Öğrencilerin Matematikte Başarısını Etkileyen Faktörler: Matematik Öğretmenlerinin Görüşleri Bakımından", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı:2, 2004.

Ergüder, Toker, *Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi Küresel Sağlık İçin Kürese Eylem*, Klasmat Matbaacılık, 1. Baskı, Ankara 2008.

Erikson, Erik H., *İnsanın Sekiz Evresi*, Çev. Gonca Akkaya, Okuyan Us Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2014.

Gander, Marry J., Gardiner, Harry W., *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, İmge Kitabevi Yayınları, 8. Baskı, Ankara 2010.

Gelbal, Selahattin, "Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyoekonomik Özelliklerinin Türkçe Başarısı Üzerindeki Etkisi", *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 33, Sayı: 150, 2008.

Gezek, Funda, *Sokakta Yaşayan Gençlerin Aile Yapısı ve Madde Bağımlılığı Arasındaki İlişki*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Halk Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul 2007.

Gökalp, Nurten, "Bağımlılığa Felsefi Bir Bakış", *Bağımlılık Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 18, 2017, ss: 59-64.

Gökler, Ilgın, " Çocuk ve Ergenler İçin Sosyal Destek Değerlendirme Ölçeği Türkçe Formunun Uyarlama Çalışması: Faktör Yapısı, Geçerlik ve Güvenirliği", *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, Cilt:2, Sayı:14, 2007, ss: 49-55.

Gövebakan, Raşide ve Duyan, Veli, *Madde Bağımlılığı ve Aile*, Yeni İnsan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015.Günçe, Gülseren, " Jean Piaget ve Temel Kuramsal Fikirler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 1995.

Güney Karaman, Neslihan, "Ergenlerde Risk Almanın İçsel Kaynaklarının Benmerkezcilik, Akran Baskısı, Sosyo-Ekonomik Düzey ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi", *İlköğretim Online Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 12, 2013, ss: 448.

Günüç, Selim, "İnternet Bağımlılığını Yordayan Bazı Değişkenlerin Cart ve Chaid Analizleri ile İncelenmesi", *Türk Psikoloji Dergisi*, Cilt: 71, Sayı: 82, 2013, ss: 98.

Gürses, İbrahim ve Kılavuz, Mehmet A., " Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Evreleri Teorisi Açısından Kuşaklar Arası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 20, 2011.

Işık, Umur ve Topbaş, Hasan, "Facebook ve Bağımlılık: Medya Bağımlılığı Araştırması", *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı: 38, 2015, ss: 335.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji*, Koç Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2010.

Karaca, Mehmet, *Sosyolojik Bir Olgu Olarak İnternet Gençliği: Elazığ örneği*, (Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Elazığ 2007.

Karakülah, Kamuran, Şengül, Cem ve Şengül, Ceyhan Balcı, " Sigara Bağımlılığının Genetiği", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2014.

Karayağız Muslu, Gonca ve Bolışık, Bahire, " Çocuk ve Gençlerde İnternet Kullanımı" *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt: 5, Sayı: 8, 2009.

Karlıkaya, Celal, Öztuna, Funda, Solak Aytemur, Zeynep, Özkan, Metin ve Örsel, Osman, "Tütün Kontrolü", *Toraks Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:7, 2006.

Kılıç, Seval, *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Ana Baba Tutumları Arasındaki İlişkilerin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bilim Dalı, İzmir 2018.

Kılıç, Yasin ve Haşıloğlu, Mehmet Akif, "Sosyoekonomik Durumun Öğrenci Başarısına Etkisi (7. Sınıf Türkçe ve Fen Bilimleri Dersleri Örneklemi)", *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 14, 2017.

Kıran Esen, Binnaz ve Aktuğ, Taylan, "Ergenlerde Akran Baskısı ve Benlik Saygısının İncelenmesi", *Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 2006, ss: 13-23.

Koçak, Gamze, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Sigara ile İlgili Bilgi, Tutum ve Davranışları*, (Uzmanlık Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı, Samsun 2016.

Kol, Suat, "Erken Çocuklukta Bilişsel Gelişim ve Dil Gelişimi", *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, 2011.

Kolektif, *Anormal Psikoloji: Psikopatoloji*, (Çev. Ed. Muzaffer Şahin), Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2015.

Lindberg, E. Nihal (Ahioğlu), "Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2011.

Medikoğlu, Orhan, *İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı Düzeyinin Belirlenmesi ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı, Konya 2018.

Morris, Charles. G, *Psikolojiyi Anlamak*, Çev. H. Belgin Ayvaşık ve Melike Sayıl, Türk Psikologları Derneği Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002.

Morrison, James, *DSM-5'i Kolaylaştıran Klinisyenler İçin Tanı Rehberi*, (Çev. Ed. Muzaffer Şahin), Nobel Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara 2016.

Onur, Bekir, *Gelişim Psikolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, 10 Baskı, Ankara 2011.

Ögel, Kültegin, *İnternet Bağımlılığı: İnternetin Psikolojisini Anlamak ve*

Bağımlılıkla Başa Çıkmak, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2014.

Ögel, Kültegin, *Türkiye'de Madde Bağımlılığı*, IQ Kültürsanat Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2002.

Ögel, Kültegin, Kağan, Gaye, *101 Soruda Bağımlılık*, Yeşilay Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2018.

Özdemir, Osman, Güzel Özdemir, Pınar, Kadak, Muhammed Tayyib ve Nasıroğlu, Serhat, " Kişilik Gelişimi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt:4, Sayı: 4, 2012.

Özdemir, Soner Mehmet, " Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim", *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2011, ss: 85-110.

Özer, Ömer Akil, *Ortaöğretim Öğrencilerinin Psikoaktif Madde Kullanımına Yaklaşımı ve Demografik Özellikler*, (Uzmanlık Tezi), Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, İstanbul 1991.

Özpoyraz, Nurgül, Taman, Lut ve Şentürk, Abdülkadir, " Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları", *Galenos*, Cilt: 2, Sayı: 56, 1998.

Özkan, Murat Sinan, Gündoğan, Selim ve Eldeleklioğlu, Jale, " Lise Öğrencilerinin Risk Alma Davranışlarının Karar Verme Becerileri ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", *İlköğretim Online Dergisi*, Cilt:3, Sayı: 17, 2018, ss: 1248.

Pekel Uludağlı, Nilay, "Baba Katılımında Etkili Faktörler ve Baba Katılımının Baba, Anne ve Çocuk Açısından Yararları", *Türk Psikoloji Yazıları*, Cilt: 20, Sayı: 39, 2017, ss: 73.

Sağar, Mehmet Enes, " Üniversite Öğrencilerinin Sigara Bağımlılığında Sosyal Öğrenmenin Rolü Üzerine Nitel Bir İnceleme", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:26, 2018.

Sarıer, Yılmaz, " Türkiye'deki öğrencilerin Akademik Başarısını Etkileyen Faktörler: Bir Meta-analiz Çalışması", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*

Dergisi, Cilt: 31, Sayı: 3, 2015.

Senemoğlu, Nuray, *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*, Gazi Kitapevi, 25. Baskı, Ankara 2005.

Shaw, Ezel Kural ve Shaw Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye Cilt 2*, E Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994, ss:140.

Tarhan, Nevzat ve Nurmedov, Serdar (2017). *Bağımlılık,* Timaş Yayınevi, 6. Baskı, İstanbul 2017.

Topcuoğlu, Selkan Murad, *Üniversite öğrencilerinde internet kullanım profili ve sigara kullanımının internet bağımlılığı üzerine etkisinin değerlendirilmesi*, (Uzmanlık Tezi), Katip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, İzmir 2018.

Ural, Alaattin ve Çınar, Fatma Nilay, " Anne ve Babanın Eğitim Düzeyinin Öğrencinin Matematik Başarısına Etkisi", *Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 3, 2014.

Uysal, Recep ve Yılmaz Bingöl, Tuğba, " Ergenlerde Risk Alma Davranışının Öz-Yeterlik ve Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 8, 2014, ss: 579-580.

Ünüvar, Mavişe Esra, *Tıp Öğrencilerinde Tütün Bağımlılığı ve Bırakma Girişimleri: Engeller ve Başarıyı Etkileyen Faktörler*, (Uzmanlık Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Aydın 2016.

Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, Remzi Kitabevi Yayınları, 34. Baskı İstanbul 2011.

Yeiç, Emine, *9-14 Yaş Grubu Çocuklarda Çeşitli Değişkenlere Göre İnternet Bağımlılığı ve Fiziksel Aktivite Katılım Düzeylerinin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretimi Anabilim Dalı, Burdur 2018.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1028 (15.04.2018).

http://tbm.org.tr/media/1910/tbm_kazanimlari_mufredat_karsilastirma_raporu.pdf

(21.07.2018).

https://havanikoru.org.tr/dosya/dokumanlar/yayinlar/KYTA-Turkiye-Raporu-2010-TR.pdf (10.08.2018).

http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.4207&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=4207 (22.01.2019).

http://www.halksagligiens.hacettepe.edu.tr/KYTA_TR.pdf (14.02.2019).

http://yetiskin.tbm.org.tr/Tbm-Hakkinda (16.02.2019).

http://uygulayici.tbm.org.tr/ (23.02.2019).

www.yesilay.org.tr (25.02.2019).

https://www.toraks.org.tr/userfiles/file/tutun_salgını_raparu_2008.pdf (28.02.2019).

https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018

EKLER

EK-1 GENEL BİLGİ FORMU

Okul Adı:…….

Öğrenci Numarası:…….....

Cinsiyet: Kız ( ) Erkek ( )

Aile ekonomik durumu:

Kötü ( ) İyi ( ) Çok İyi ( )

Anne Eğitim Durumu:

İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( )

Baba Eğitim Durumu:

İlkokul ( ) Ortaokul ( ) Lise ( ) Üniversite ( )

EK-2 TEMİZ HAVA TESTLERİ

YEŞİLCAN'LA TEMİZ HAVA(Ön Test)

Öğrenci Numarası:……

Aşağıda sigara ve sigara kullanımına ilişkin çeşitli ifadeler verilmiştir. Bu ifadeleri okuduktan sonra karşısındaki kutucuklardan doğru olduğunu düşündüğünüz seçenek evet ise"☺", hayır ise "☹", bilmiyorsanız (fikriniz yoksa) "⃠ "şeklinin üzerine çarpı işareti koyunuz.			
	evet	hayır	bilmiyorum
1. Nikotin bağımlılığı dünyadaki en yaygın bağımlılık çeşididir.	☺	☹	⃠
2. Sigara içildiğinde akciğerlere çekilen dumanın insana zararı yoktur.	☺	☹	⃠
3. Sigaranın içerisinde 4 binden fazla zehirli madde vardır.	☺	☹	⃠
4. Sigara; nefes darlığı, kalp krizi, felç, astım, zatürree, kronik bronşit gibi ağır hastalıklara sebep olur.	☺	☹	⃠
5. Sigara kullananlar ile kullanmayanların hasta olma oranları aynıdır.	☺	☹	⃠
6. Kendisi içmeyen ama sigara içilen ortamlarda bulunan kişiler de sigaradan zarar görürler.	☺	☹	⃠
7. Kişinin istediği zaman sigarayı bırakması çok kolaydır.	☺	☹	⃠
8. Sigaranın zararlarını öğrenmek, sigara bağımlılığından korunmakta etkilidir.	☺	☹	⃠
9. Sigara tekliflerine hayır demek insanı sigara bağımlılığından koruyan bir tedbirdir.	☺	☹	⃠
10. Sigara içmek insanı olduğundan daha büyük gösterir.	☺	☹	⃠
11. Kişinin kendisi içmediğinde yanında sigara içenlerden herhangi bir zarar görmez.	☺	☹	⃠
12. Sigarayı bir kere denemenin herhangi bir sakıncası yoktur.	☺	☹	⃠

YEŞİLCAN'LA TEMİZ HAVA

(Son Test)

Öğrenci Numarası:……

Aşağıda sigara ve sigara kullanımına ilişkin çeşitli ifadeler verilmiştir. Bu ifadeleri okuduktan sonra karşısındaki kutucuklardan doğru olduğunu düşündüğünüz seçenek evet ise"☺", hayır ise "☹", bilmiyorsanız (fikriniz yoksa) "⊘ "şeklinin üzerine çarpı işareti koyunuz.			
	evet	hayır	bilmiyorum
1. Nikotin bağımlılığı dünyadaki en yaygın bağımlılık çeşididir.	☺	☹	⊘
2. Sigara içildiğinde akciğerlere çekilen dumanın insana zararı yoktur.	☺	☹	⊘
3. Sigaranın içerisinde 4 binden fazla zehirli madde vardır.	☺	☹	⊘
4. Sigara; nefes darlığı, kalp krizi, felç, astım, zatürree, kronik bronşit gibi ağır hastalıklara sebep olur.	☺	☹	⊘
5. Sigara kullananlar ile kullanmayanların hasta olma oranları aynıdır.	☺	☹	⊘
6. Kendisi içmeyen ama sigara içilen ortamlarda bulunan kişiler de sigaradan zarar görürler.	☺	☹	⊘
7. Kişinin istediği zaman sigarayı bırakması çok kolaydır.	☺	☹	⊘
8. Sigaranın zararlarını öğrenmek, sigara bağımlılığından korunmakta etkilidir.	☺	☹	⊘
9. Sigara tekliflerine hayır demek insanı sigara bağımlılığından koruyan bir tedbirdir.	☺	☹	⊘
10. Sigara içmek insanı olduğundan daha büyük gösterir.	☺	☹	⊘
11. Kişinin kendisi içmediğinde yanında sigara içenlerden herhangi bir zarar görmez.	☺	☹	⊘
12. Sigarayı bir kere denemenin herhangi bir sakıncası yoktur.	☺	☹	⊘

EK-3 ZARARSIZ TEKNOLOJİ TESTLERİ

YEŞİLCAN'LA ZARARSIZ TEKNOLOJİ
(Ön Test)

Öğrenci Numarası:……

Aşağıda teknoloji kullanımına ilişkin çeşitli ifadeler verilmiştir. Bu ifadeleri okuduktan sonra karşısındaki kutucuklardan doğru olduğunu düşündüğünüz seçenek evet ise"☺", hayır ise "☹", bilmiyorsanız (fikriniz yoksa)"⃠" şeklinin üzerine çarpı işareti koyunuz.			
	evet	hayır	bilmiyorum
1. Bir kişinin bir maddeye veya davranışa bağımlı olması, onsuz yaşayamayacağını düşünmesi, bağımlılık olarak adlandırılır.	☺	☹	⃠
2. Bağımlılık tedavi edilmesi gereken önemli bir hastalıktır.	☺	☹	⃠
3. Teknoloji bağımlılığının ilk adımı sosyal kullanımdır.	☺	☹	⃠
4. Teknoloji kullanım süresinin artması çocukların ve gençlerin düşünme kabiliyetlerini arttırır.	☺	☹	⃠
5. Kişi teknolojiyi ne kadar kullanırsa sosyal ilişkileri de o kadar artar.	☺	☹	⃠
6. Teknoloji bağımlısı kişi, bağımlı olduğu aracı kullanmadığında kendini sinirli ve stresli hisseder.	☺	☹	⃠
7. Teknoloji bağımlıları diğer insanlara göre daha verimli ve üretken olurlar.	☺	☹	⃠
8. Teknoloji bağımlılığından kurtulmanın yollarından biri de teknoloji kullanma zamanlarını sınırlamaktan geçer	☺	☹	⃠
9. Teknoloji bağımlılığının kişinin derslerindeki başarısına herhangi bir etkisi yoktur.	☺	☹	⃠
10. Düzenli spor yapmak, hobiler edinmek, sanat ve müzik faaliyetleri ile uğraşmak vb. teknoloji bağımlılığı riskinden insanı koruyamaz.	☺	☹	⃠
11. Teknolojiyi gereğinden fazla kullanmak zamanla sosyal ilişkileri ve arkadaşlıkları olumsuz etkiler.	☺	☹	⃠
12. Teknoloji bağımlılığı genellikle kişinin ihtiyacından daha az uyumasına sebep olur.	☺	☹	⃠

YEŞİLCAN'LA ZARARSIZ TEKNOLOJİ
(Son Test)

Öğrenci Numarası:……

Aşağıda teknoloji kullanımına ilişkin çeşitli ifadeler verilmiştir. Bu ifadeleri okuduktan sonra karşısındaki kutucuklardan doğru olduğunu düşündüğünüz seçenek evet ise"☺", hayır ise "☹", bilmiyorsanız (fikriniz yoksa)"⊘" şeklinin üzerine çarpı işareti koyunuz.			
	evet	hayır	bilmiyorum
1. Bir kişinin bir maddeye veya davranışa bağımlı olması, onsuz yaşayamayacağını düşünmesi, bağımlılık olarak adlandırılır.	☺	☹	⊘
2. Bağımlılık tedavi edilmesi gereken önemli bir hastalıktır.	☺	☹	⊘
3. Teknoloji bağımlılığının ilk adımı sosyal kullanımdır.	☺	☹	⊘
4. Teknoloji kullanım süresinin artması çocukların ve gençlerin düşünme kabiliyetlerini arttırır.	☺	☹	⊘
5. Kişi teknolojiyi ne kadar kullanırsa sosyal ilişkileri de o kadar artar.	☺	☹	⊘
6. Teknoloji bağımlısı kişi, bağımlı olduğu aracı kullanmadığında kendini sinirli ve stresli hisseder.	☺	☹	⊘
7. Teknoloji bağımlıları diğer insanlara göre daha verimli ve üretken olurlar.	☺	☹	⊘
8. Teknoloji bağımlılığından kurtulmanın yollarından biri de teknoloji kullanma zamanlarını sınırlamaktan geçer	☺	☹	⊘
9. Teknoloji bağımlılığının kişinin derslerindeki başarısına herhangi bir etkisi yoktur.	☺	☹	⊘
10. Düzenli spor yapmak, hobiler edinmek, sanat ve müzik faaliyetleri ile uğraşmak vb. teknoloji bağımlılığı riskinden insanı koruyamaz.	☺	☹	⊘
11. Teknolojiyi gereğinden fazla kullanmak zamanla sosyal ilişkileri ve arkadaşlıkları olumsuz etkiler.	☺	☹	⊘
12. Teknoloji bağımlılığı genellikle kişinin ihtiyacından daha az uyumasına sebep olur.	☺	☹	⊘

EK-4 ETİK KURUL FORMU

T.C
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMALARI ETİK KURULU

Oturum Sayısı: 2017/11
KARAR NO: 2017.11.03 **Karar Tarihi: 10.11.2017**

Akademik danışmanlığını Yrd.Doç.Dr. Elvan Melek ERTÜRK'ün yaptığı Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan ve Toplum Araştırmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi Gül YILMIŞ tarafından Trakya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunda değerlendirilmek üzere gönderilen "İnternet ve Tütün Bağımlılığını Önlemede 'Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimi'nin İlkokul 3. ve 4. Sınıf Öğrencileri Üzerindeki Etkisi" başlıklı araştırma dosyası incelenmiştir. Araştırmanın; gerçekleştirilmesinde etik bilimsel standartlar açısından sakınca bulunmadığına mevcudun oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof.Dr. Ayhan GENÇLER
Başkan
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒Evet ☐hayır

Prof.Dr. Rıdvan CANIM
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒Evet ☐hayır

Prof.Dr. Yüksel BAYRAK
Üye
Fen Fakültesi Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒Evet ☐hayır

Prof.Dr. Deniz BAYAV
Üye
Güzel Sanatlar Fak. Öğretim Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐Evet ☒hayır

Doç. Ahmet Hamdi ZAFER
Üye
Devlet Konservatuvarı Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒Evet ☐hayır

Doç.Dr. Yılmaz ÇAKICI
Üye
Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒Evet ☐hayır

Yrd.Doç.Dr. Ayşegül KILIÇ
Üye
Balkan Araştırma Enst. Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☐yok
Toplantı Katılım ☐Evet ☒hayır

Yrd.Doç.Dr. Ahmet Emre DAĞTAŞOĞLU
Üye
İlahiyat Fakültesi Öğr. Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Yrd.Doç.Dr. Emre ATILGAN
Üye
Sağlık Bilimler Fak. Öğr.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Yrd.Doç.Dr. Levent DOĞAN
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Yrd.Doç.Dr. Özcan AYGÜN
Üye
Edebiyat Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır

Yrd.Doç.Dr. Esma MIHLAYANLAR
Üye
Mimarlık Fakültesi Öğretim.Üyesi
Araştırma ile ilişkisi ☐var ☒yok
Toplantı Katılım ☒evet ☐hayır